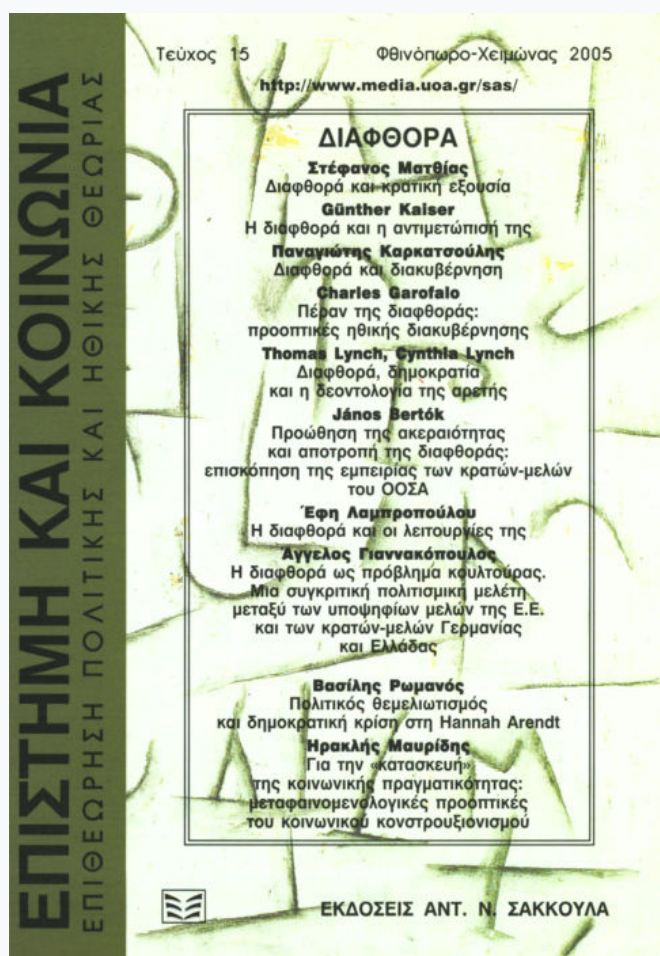

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 15 (2005)

Διαφθορά

Η διαφθορά και η αντιμετώπιση της

Günther Kaiser

doi: [10.12681/sas.591](https://doi.org/10.12681/sas.591)

Copyright © 2015, Günther Kaiser

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Kaiser, G. (2015). Η διαφθορά και η αντιμετώπιση της. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 15, 19–43. <https://doi.org/10.12681/sas.591>

Η διαφθορά και η αντιμετώπιση της*

Prof. Dr. Dr. h.c. mult. Günther Kaiser**

Μετάφραση και επιμέλεια: Έφη Λαμπροπούλου***

Το άρθρο αυτό εξετάζει την έννοια της διαφθοράς και την εξέλιξη του τρόπου πρόσληψής της τα τελευταία χρόνια ('σκάνδαλα', 'υποθέσεις', πατρωνία, απιστία, παθητική-ενεργητική δωροδοκία). Ο συγγραφέας παραθέτει στοιχεία και πλήθος παραδειγμάτων, με έμφαση στη Γερμανία. Τονίζει την πολιτική και την οικονομική διάσταση της διαφθοράς και αναφέρεται στους τομείς στους οποίους αυτή συναντάται: τη δημόσια διοίκηση –σε κάθε βαθμίδα της–, τις ιδιωτικές επιχειρήσεις –όπου η μεγιστοποίηση των κερδών και η ισχύς στον οικονομικό ανταγωνισμό αποτελούν καίριους παράγοντες της οικονομικής εγκληματικότητας–, τη δικαιοσύνη, την Ευρωπαϊκή Ένωση κ.λπ. Θεωρεί ότι το ποινικό δίκαιο εξακολουθεί να έχει το μεγαλύτερο βάρος για την αντιμετώπισή της και καταλήγει ότι ο έλεγχος και περιορισμός της διαφθοράς, που αποτελεί πλέον διεθνή στόχο, δεν θα αποτελέσει κριτήριο επιτυχίας μόνο του δικαίου και της αντεγκληματικής πολιτικής, αλλά κυρίως της ισότητας και της δικαιοσύνης στην κοινωνία μας.

1. Θεολόγοι, πολιτικοί επιστήμονες, οικονομολόγοι, οι εγκληματολογικές υπηρεσίες της αστυνομίας και, κυρίως, οι δημοσιογράφοι μας έχουν δώσει πολλά μαθήματα για το τι σημαίνει διαφθορά και ποιοι κίνδυνοι ελλοχεύουν

---

* Επικαιροποιημένο και εμπλουτισμένο κείμενο (08-2005) ομιλίας μου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο κατά την αναγόρευσή μου ως επίτιμου διδάκτορα του Τμήματος Κοινωνιολογίας (06-11-1996).

** Ομότιμος διευθυντής του Ινστιτούτου Max-Planck για αλλοδαπό και διεθνές ποινικό δίκαιο, ομότιμος Καθηγητής των Πανεπιστημίων Φράμπουργκ και Ζυρίχης.

*** Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

με την εξάπλωσή της, κίνδυνοι οι οποίοι φθάνουν μέχρι την κατάπτωση των ηθών και της ηθικής. Αντιθέτως, οι νομικοί ήταν μέχρι πρόσφατα συγγραπόμενοι. Η φαινομενική υποτίμηση από την πλευρά τους ερχόταν, βεβαίως, σε αντίθεση με την *αυξανόμενη ευαισθητοποίηση για τα φαινόμενα διαφθοράς σε διεθνές επίπεδο*. Αρκεί να αναλογισθεί κανείς ότι, μόνο μέχρι τα μέσα του 1990, υπήρχαν στις ΗΠΑ περίπου 300 τίτλοι εργασιών για το θέμα. Επειδή θεωρείτο ότι στη Γερμανία ο αριθμός των σχετικών αδικημάτων ήταν μικρός, η αστυνομική στατιστική είχε παραμελήσει το ζήτημα, ενώ η δικαστική στατιστική δεν είχε καταγράψει πάνω από 200 καταδίκες ανά έτος για όλη τη δεκαετία. Μετά, όμως, η διαφθορά έγινε συνώνυμο των αδικημάτων σχετικά με την υπηρεσία και, συγκεκριμένα, της δωροδοκίας για νόμιμες και παράνομες πράξεις (άρ. 331 επ., 108e γερμΠΚ, άρ. 12 νόμου για τον αθέμιτο ανταγωνισμό, εφεξής: UWG).¹ Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980, η απιστία, η δωροδοκία κ.λπ. αποτελούσαν είτε προπαρασκευαστικές πράξεις είτε συνοδευτικά αδικήματα της βαριάς οικονομικής εγκληματικότητας. 'Ο Flick εξαγοράζει τη χώρα' ['Flick kauft die Republik!']² –ένα ειρωνικό σλόγκαν που χρησιμοποιούσαν οι σοσιαλδημοκράτες στα τέλη της δεκαετίας του 1970, ήταν ακατανόητο εκείνη την εποχή. Η δωροδοκία αποτελούσε έναν στενά νομικό ορισμό, χωρίς ιδιαίτερο περιεχόμενο, άσχετα με το νόημα που της απέδιδαν θεολόγοι και κοινωνικοί επιστήμονες.

2. Αιφνιδίως, στα μέσα της δεκαετίας του 1990, άλλαξε τελείως η *οπτική της αντεγκληματικής πολιτικής* για τη διαφθορά. Είναι η εποχή που ξεκινά η συζήτηση για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος, συμπεριλαμβάνοντας ζητήματα διαφθοράς. Εκθέσεις για συγκλονιστικές περιπτώσεις διαφθοράς στο εσωτερικό και το εξωτερικό της χώρας, πέτυχαν να κινητοποιήσουν την κοινή γνώμη. Το 1995 δημοσιεύεται η μελέτη της Ομοσπονδιακής Εγκληματολογικής Υπηρεσίας, η οποία προσδιορίζει τα στοιχεία της διαφθοράς ως εξής:

- α) άσκηση δημόσιου λειτουργήματος ή αντίστοιχου λειτουργήματος στην οικονομία ή κατόπιν πολιτικής εντολής·
- β) απαίτηση ή επιδίωξη προσωπικού οφέλους·
- γ) κατόπιν παρότρυνσης ή με ίδια πρωτοβουλία·
- δ) παραβίαση κανόνων που αφορούν σημαντικούς τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας·
- ε) έμμεση ή άμεση ζημία του κοινού καλού ή μιας επιχείρησης·
- στ) απόκρυψη ή συγκάλυψη τέτοιων πράξεων.³

3. Το 1996, λόγω των νέων εκθέσεων που έχουν εν τω μεταξύ δημοσιευθεί

και των στατιστικών στοιχείων της αστυνομίας, η Ένωση Γερμανών Νομικών [Deutsche Juristentag, DJT] θεώρησε σκόπιμο να ασχοληθεί με τη διαφθορά και τις απαραίτητες ενέργειες στις οποίες θα πρέπει να προχωρήσει ο νομοθέτης, η διοίκηση και η οικονομία για την αντιμετώπισή της. Έτσι, μετά από λίγο, δύο νομοσχέδια απασχολούν το ομοσπονδιακό κοινοβούλιο. Στο πλαίσιο της συζήτησής τους, στα τέλη Σεπτεμβρίου του 1996, η διαφθορά χαρακτηρίζεται ως 'ανάχωμα του οργανωμένου εγκλήματος', 'απόστημα της κοινωνίας' και 'σαράκι στα θεμέλιά της'.⁴ Γι' αυτό, δεν εκπλήσσει ούτε η θεματοποίησή της ούτε και το ότι οι υποστηρικτές των δύο νομοσχεδίων, τόσο από την πλευρά του κυβερνητικού συνασπισμού όσο και από εκείνη της πλειοψηφίας στο ομοσπονδιακό συμβούλιο, έδειχναν αποφασισμένοι να λάβουν σκληρά μέτρα υπερθεματίζοντας μεταξύ τους σε μεταρρυθμιστικές προτάσεις.⁵

4. Από την άλλη πλευρά, η Ένωση Γερμανών Νομικών στις παρατηρήσεις και τις σχετικές γνωμοδοτήσεις της, εκφράστηκε με επιφύλαξη για την έκταση της διαφθοράς στη Γερμανία.⁶ Όσον αφορά, όμως, τις συγκεκριμένες περιπτώσεις, τόνισε την ανάγκη να ληφθούν άμεσα μέτρα. Η διαφθορά θεωρήθηκε ότι προσφέρει το κατάλληλο έδαφος για την ανάπτυξη του οργανωμένου εγκλήματος, η πιο επικίνδυνη μορφή του οποίου είναι η συνδεόμενη με την πολιτική μέσω της διαφθοράς. Κατά τα άλλα, οι πολλαπλές πρωτοβουλίες εναντίον της διαφθοράς στο εσωτερικό και το εξωτερικό, καθώς και η στάση της κοινής γνώμης έδειχναν ότι η διαφθορά δεν μπορεί να υπολογίζεται σε κοινωνική ανοχή. Τα μέτρα για την αντιμετώπισή της έπρεπε να επιδρούν σε διαφορετικά επίπεδα και η πρόληψη είχε πρωταρχικό ρόλο. Επιπροσθέτως, η DJT έλαβε ιδιαίτερα υπόψη της προσεγγίσεις εκτός του ποινικού δικαίου, ενώ δεν έδωσε μεγάλη σημασία στην αύξηση της αυστηρότητας του ουσιαστικού και δικονομικού ποινικού δικαίου.

5. Για την εξασφάλιση της συμπαράστασης της κοινής γνώμης στην καταπολέμηση της διαφθοράς, δεν παραξενεύει ότι αυτή επιδιώχθηκε μέσω της έμφασης στην απειλή του συνεκτικού ιστού της. Εκείνη την περίοδο, κυβερνήσεις και άλλων κρατών ξεκινούν ανάλογες πρωτοβουλίες μαζί με τον ΟΗΕ,⁷ τον ΟΟΣΑ, την Ε.Ε.,⁸ καθώς και μη κυβερνητικές οργανώσεις, όπως η Διεθνής Διαφάνεια.⁹ Οι πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση της διαφθοράς έχουν συμπληρώσει πλέον δέκα χρόνια. Το 1995, η Διεθνής Διαφάνεια δημοσίευσε για πρώτη φορά τον κατάλογο με τον Δείκτη Πρόσληψης της Διαφθοράς [Corruption Perception Index, CPI]. Ο κατάλογος αυτός συντάσ-

σεται βάσει ερωτηματολογίων τα οποία απαντούν ειδικοί, επιχειρηματίες, διεθνείς εμπορικές επιχειρήσεις και δείγμα πληθυσμού από 146 χώρες.¹⁰

Σύμφωνα με την οργάνωση, οι συγκριτικές αξιολογήσεις έχουν ως στόχο να προσδιορίσουν, αφενός, εκείνους τους παράγοντες που κάνουν τις χώρες πιο ευάλωτες στη διαφθορά και, αφετέρου, τα κατάλληλα μέσα για να αντιμετωπισθεί. Σε αυτή τη βάση, η Διεθνής Διαφάνεια υποστηρίζει δέσμη συγκεκριμένων μέτρων, στα οποία κυρίαρχο ρόλο έχει η διαφάνεια της ανάθεσης έργων από την κυβέρνηση και εν γένει η διαφάνεια όλων των διαδικασιών που αφορούν τη διοίκηση και την πολιτική. Στη Γερμανία προβλήθηκε το αίτημα για τον 'διάφανο βουλευτή' και την πρόσβαση του πολίτη στην πληροφόρηση που θα εξασφαλίζεται από τον νόμο.

6. Σε κάθε περίπτωση, με βάση τον CPI της Διεθνούς Διαφάνειας του Göttingen,¹¹ φάνηκε ότι η γερμανική διοίκηση είναι λιγότερο επιρρεπής στη δωροδοκία απ' ό,τι οι διοικήσεις ορισμένων άλλων αναπτυγμένων χωρών, όπως τουλάχιστον εκτιμούν διεθνείς επιχειρηματίες. Η βαθμολογία του καταλόγου κυμαίνεται από το 0 (χώρες με απολύτως διεφθαρμένες πρακτικές) μέχρι το 10 (χώρες με απόλυτα υγιείς πρακτικές). Στην αξιολόγηση του 1994 η Γερμανία είχε βαθμολογία 8,14 κατατασσόμενη στην 13η θέση του άτλαντα της διαφθοράς, οι ΗΠΑ ήταν σε χαμηλότερη θέση (7,79), όπως επίσης η Αυστρία (7,13), η Γαλλία (7,0), το Βέλγιο (6,85) και το Λουξεμβούργο (6,85), η Ιαπωνία (6,72) και η Ιταλία (2,99). Στην τελευταία ομάδα με υψηλό δείκτη διαφθοράς ήταν η Κίνα (2,16) και η Ινδονησία (1,94). Την πιο καλή βαθμολογία συγκέντρωναν, σύμφωνα με τη μελέτη της Διεθνούς Διαφάνειας, η Νέα Ζηλανδία (9,55), η Δανία (9,32), η Σιγκαπούρη (9,26), η Φινλανδία (9,12), ο Καναδάς (8,87) και η Σουηδία (8,87) και η Ελβετία (8,76). Αυτό όμως είναι μόνο ένα τμήμα της αξιολόγησης το οποίο αφορά τις απόψεις των ειδικών. Παράλληλα, ο χάρτης της διαφθοράς έθεσε επί τάπητος ορισμένα ουσιαστικά ζητήματα για την ίδια την έννοια. Είναι, άλλωστε, ενδιαφέρον ότι η κατανομή των χωρών σε ομάδες και η θέση τους στην κλίμακα διαφθοράς δεν μεταβλήθηκε ιδιαίτερα μέχρι το 2004, παρά το ότι ο κατάλογος διευρύνθηκε και περιέλαβε συνολικά 146 κράτη.¹²

7. Το 1999 ο CPI συμπληρώθηκε με τον Κατάλογο Δωροδοκίας [Bribe Payers Index, BPI] οπότε έγινε και η πρώτη μελέτη. Η δεύτερη μέτρηση πραγματοποιήθηκε το 2002 και περιέλαβε 21 χώρες, μεταξύ των οποίων τις σημαντικότερες εξαγωγικές. Σε αυτές συγκαταλέχθηκαν, εκτός από τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, οι ΗΠΑ, η Μαλαισία, το Χονγκ Κονγκ, η Ταϊβάν, η Κίνα και η Ρωσία. Η μέτρηση έδειξε ότι όσες χώρες από την ομάδα δεν έχουν

προσχωρήσει στον ΟΟΣΑ είναι περισσότερο ανεκτικές στη δωροδοκία. Αντίθετα δε από την κυρίαρχη άποψη, πιο πρόθυμες να χρησιμοποιήσουν παράνομες πρακτικές και συγκεκριμένα τη δωροδοκία για την εξυπηρέτηση των στόχων τους δεν είναι οι πολυεθνικές, αλλά οι εθνικές επιχειρήσεις.

Είναι αξιοσημείωτο ότι οι δραστηριότητες σε διεθνές επίπεδο εναντίον της διαφθοράς καθώς και οι βαθμολογήσεις της Διεθνούς Διαφάνειας χρησιμοποιούνται συχνά για σκανδαλοθηρία και ως εργαλεία κοινωνικού ελέγχου σε παγκόσμιο επίπεδο. Εκείνες οι χώρες οι οποίες φαίνονται πιο ευάλωτες στη διαφθορά στηλιτεύονται, βοηθώντας στη συνέχεια τη νομιμοποίηση σημαντικών πολιτικών και οικονομικών αποφάσεων. Εντούτοις, μέχρι τώρα τουλάχιστον, τέτοιες διαδικασίες διεθνούς κοινωνικού ελέγχου δεν φαίνεται να έχουν ιδιαίτερα αποτελέσματα.

Στη συνέχεια, εντύπωση προκάλεσε το ότι η Γερμανία δεν αποτελεί σε καμιά περίπτωση αδιάφθορη χώρα. Στην αξιολόγηση 146 κρατών κατέλαβε την 15η θέση, ευρισκόμενη έτσι πολύ πίσω από τη Νέα Ζηλανδία, τη Δανία, τη Σιγκαπούρη και τη Φινλανδία, οι οποίες κατέλαβαν τις καλύτερες θέσεις, στην πρώτη μάλιστα ομάδα των χωρών με μικρή διαφθορά. Πάντως, η Γερμανία βρέθηκε σε καλύτερη θέση από τη Χιλή, τις ΗΠΑ και την Αυστρία. Όπως είπαμε, το 2004 οι θέσεις των χωρών μεταβλήθηκαν πολύ λίγο, αν και η σειρά άλλαξε λόγω του μεγάλου αριθμού των κρατών που συμπεριλήφθηκαν. Ενώ το 1994 η Γερμανία βρισκόταν στην 13η θέση, κατέχοντας μια από τις τελευταίες στην πρώτη ομάδα των χωρών με χαμηλό δείκτη διαφθοράς, οι οποίες αντιστοιχούσαν το 1/3 του συνόλου, το 2004 προήχθη στο 10% των χωρών με μικρή διαφθορά. Άρα, η σχετικά σταθερή θέση της Γερμανίας στην κλίμακα διαφθοράς δείχνει ότι δεν υπήρξαν σημαντικές αλλαγές με τη διεύρυνση του καταλόγου. Η θέση της Γερμανίας παρέμεινε σταθερή και μεταξύ των δυτικοευρωπαϊκών κρατών, παρότι αυτή βρίσκεται σαφώς σε χαμηλότερη θέση από τις σκανδιναβικές χώρες και την Ολλανδία. Το ίδιο σταθερές παραμένουν, επίσης, οι θέσεις της Γαλλίας, της Ισπανίας και της Ιταλίας. Επομένως, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η 'έντονη σκανδαλολογία με την επακόλουθη πίεση'¹³ τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και από διεθνείς παράγοντες κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, πρέπει τελικά να ενίσχυσε τη Γερμανία, ένα από τα πιο εξαγωγικά κράτη του κόσμου, στον έλεγχο της διαφθοράς. Η αλλαγή κλίματος αντικατοπτρίζεται εξάλλου και στον Τύπο, τη δικαιοσύνη και τη νομοθέτηση. Όλα δείχνουν ότι δεν αυξήθηκε η διαφθορά, αλλά μάλλον η σκανδαλολογία και η αποδοκιμασία στο πλαίσιο της εσωτερικής και διεθνούς συζήτησης.¹⁴

Οι ίδιοι οι συγγραφείς που εν γένει έδειχναν επιφυλακτικοί όταν μιλούσαν για την *καταπολέμηση* του εγκλήματος και έδιναν μόνο συμβουλές¹⁵ για την *αντιμετώπιση* της εγκληματικότητας, τώρα δεν διστάζουν να προτείνουν αυστηρά μέτρα κατά της διαφθοράς. Αμφισβητούμενες τεχνικές άντλησης πληροφοριών και αμφίβολης αποτελεσματικότητας μέσα της ποινικής διαδικασίας, όπως η τηλεφωνική παρακολούθηση και ο ‘μάρτυρας του στέμματος’¹⁶ (πρβλ. άρ. 187Α ελλΠΚ [Σ.τ.Ε.]), υποστηρίχθηκαν και θεσμοθετήθηκαν χωρίς δυσκολία στο όνομα της δυναμικής αντίδρασης κατά της διαφθοράς. Η ποινικοποίηση της απατηλής προσφοράς σε δημόσιους πλειστηριασμούς κατόπιν παράνομης συμφωνίας και με δωροδοκία (άρ. 298 γερμΠΚ),¹⁷ η οποία δεν γινόταν με κανένα τρόπο αποδεκτή εδώ και 20 χρόνια, τώρα δεν συνάντησε καμιά σημαντική δυσκολία εξαιτίας της προβαλλόμενης ανάγκης για καταπολέμηση της διαφθοράς (βλ. άρ. 299 γερμΠΚ [Σ.τ.Ε.]).¹⁸

8. Παρά τα ερωτηματολόγια της Διεθνούς Διαφάνειας για τους δείκτες διαφθοράς και τις άλλες έρευνες, οι οποίες έχουν διεξαχθεί εν τω μεταξύ,¹⁹ καθώς και ορισμένα περιστατικά που ήλθαν στο φως της δημοσιότητας μαζί με την κοινωνική κριτική που ακολούθησε, η γνώση μας σχετικά με το θέμα εξακολουθεί να είναι περιορισμένη. Γι’ αυτό, κανείς δεν μπορεί να υπολογίσει την έκταση της διαφθοράς, ούτε εάν έχει όντως αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια.²⁰ Εντύπωση προκαλεί ωστόσο, η κατά καιρούς υπερβολική έμφαση των ΜΜΕ σε αυτές τις υποθέσεις, όπως το καλοκαίρι του 2005 (στη Γερμανία [Σ.τ.Ε.]).

9. Με βάση τις έρευνες, η διαφθορά εμφανίζεται ως πολιτική και οικονομική. *Παραδοσιακά*, όταν αναφερόμαστε στην πολιτική διαφθορά μιλάμε για ‘*σκάνδαλα*’ ή ‘*υποθέσεις*’. Με αυτόν τον τρόπο αποφεύγουμε την ηθική αποδοκμασία της πράξης και αποστασιοποιούμε από τον χαρακτηρισμό της ως εγκλήματος. Όμως, με την πάροδο του χρόνου άλλαξε τελείως η στάση της κοινής γνώμης. Το 2005, η αναφορά κόμης και από τις αθλητικές εκπομπές στις υποθέσεις της ARD, VW και Infineon²¹ ως *σκάνδαλα*, η ταχύτατη άσκηση ποινικής δίωξης σε αυτές με την κατηγορία της διαφθοράς και η γενικευμένη δημόσια αποδοκμασία, δεν αφήνει καμιά αμφιβολία για την ηθική απαξίωση των πράξεων από την πλευρά της κοινής γνώμης.²² Το καλοκαίρι του 2005 το υπουργείο Οικονομικών αντιδρώντας σχεδόν υστερικά, θεώρησε υποχρέωσή του να απαγορεύσει στο εξής σε όλους τους δημόσιους υπαλλήλους, οι οποίοι εργάζονται σε υπηρεσίες και εποπτικές αρχές ερχόμενες σε συχνή επαφή με εταιρείες και πολίτες, να δέχονται οποιεσδήποτε ‘προσφορές’ ή ‘δώρα’. Τα συμβούλια προσωπικού και οι συνδικαλιστι-

κές οργανώσεις αντέδρασαν έντονα στη ρύθμιση, σύμφωνα με την οποία οι υπάλληλοι δεν μπορούν να δέχονται πλέον ούτε έναν καφέ ή ένα τσάι για κέρασμα. Το να θεωρείται ένα ρόφημα *κίνδυνος* είναι 'παράλογο και αδιανόητο',²³ λένε. Γι' αυτό, παρακάμπτονται τέτοιες αποδοκιμαστές συμπεριφορές, αν και δεν είναι πάντα πειστική η προσπάθεια στο πλαίσιο της ευρύτερης κουλτούρας, μιας 'κουλτούρας της ανισότητας'.²⁴ Είναι, λοιπόν, σαφές ότι 'οι υπήκοοι του χθες' ζητούν από το σημερινό κοινωνικό κράτος μια δημόσια συμπεριφορά η οποία, επί τη βάση της κοινωνικο-οικονομικής σταθερότητας και του πολιτικού φιλελευθερισμού, επιτρέπει την απόλαυση του μέγιστου βαθμού ατομικής ελευθερίας και την επίτευξη προσωπικής ευημερίας, υπό τον όρο ότι υπάρχει διαφάνεια. Αυτό σημαίνει ότι η άσκηση εξουσίας βρίσκεται σήμερα κάτω από τέτοια πίεση νομιμοποίησης όσο ποτέ άλλοτε.

10. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις κατάχρησης δημόσιας εξουσίας σε συνδυασμό με διαφθορά είναι το γνωστό σκάνδαλο Watergate στις ΗΠΑ και το σκάνδαλο Flick στη Γερμανία, και τα δύο τη δεκαετία του 1970. Επίσης, την ίδια περίοδο ξέσπασε το σκάνδαλο Lockheed, στο οποίο πολιτικοί και στρατιωτικοί στην Ευρώπη, την Ασία και τη Νότια Αμερική έλαβαν προμήθειες εκατομμυρίων δολαρίων για να βοηθήσουν στην αύξηση των πωλήσεων των πολεμικών αεροσκαφών της εταιρείας. Οι δωροδοκηθέντες πολιτικοί και στρατιωτικοί χρησιμοποίησαν ενσυνειδήτως την υψηλή θέση τους στην ιεραρχία για να εξασφαλίσουν κέρδη στην εταιρεία. Η υπόθεση οδήγησε σε κυβερνητική κρίση την Ολλανδία, την Ιταλία και την Ιαπωνία, ασκήθηκαν ποινικές διώξεις και κινήθηκαν πειθαρχικές διαδικασίες.²⁵ Αντιθέτως, στη Γερμανία, οι αντίστοιχες έρευνες δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα. Μια άλλη περίπτωση είναι αυτή που απασχόλησε το Βέλγιο τη δεκαετία του 1990 όταν παραιτήθηκε ο τότε γ.γ. του NATO, Claes.²⁶ Στη συνέχεια, ξέσπασε κρίση στην Επιτροπή της Ε.Ε. για την υπόθεση Santer ('Santer-Gate')²⁷ η οποία οδήγησε στη διάλυση, ανασύνθεση και αναδιοργάνωσή της.²⁸ Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις δεν υπήρχε στοιχείο εξαναγκασμού, οι σχέσεις ήταν αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής και αμοιβαίου οφέλους. Πάντοτε, όμως, υπήρχαν τρόποι εκβιασμού και άσκησης βίας από το οργανωμένο έγκλημα. Αυτός είναι και ο λόγος που ασκήθηκε δίωξη εναντίον του πρώην πρωθυπουργού της Ιταλίας Andreotti για ανάμιξη σε δολοφονία, όπως και σε έναν βέλγο τέως υπουργό ο οποίος θεωρήθηκε ύποπτος ότι έδωσε εντολή για τη δολοφονία του Cools, ηγετικού στελέχους των σοσιαλιστών.²⁹

11. Οπωσδήποτε, προσδιορισμοί και φαινόμενα διαφθοράς είναι γνωστά

από πολύ παλιά. Αυτό δείχνει και μια σχετικά πρόσφατη μελέτη για τη 'διαφθορά στην πολιτική ζωή της Αθήνας τον 5ο και 4ο π.Χ. αιώνα'.³⁰ Η διαφθορά είναι το 'δεύτερο αρχαιότερο επάγγελμα'. Το σύγχρονο διοικητικό κράτος με τις απαιτήσεις του για πρακτική η οποία θα βασίζεται στις αρχές της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και της κοινωνίας δικαίου, δηλαδή τις απαιτήσεις του για ορθολογική, αντικειμενική και απρόσωπη συμπεριφορά εκ μέρους της διοίκησης, είναι εκείνο που έδωσε περιεχόμενο και αξία στην έννοια, επειδή η διαφθορά δεν απομυζά μόνο τους απαραίτητους και αναγκαίους πόρους μιας χώρας, αλλά υπονομεύει και διαρρηγγύνει το αυτονόητο, την αξιοπιστία και τη νομιμοποίηση της Πολιτείας, ιδιαίτερα μάλιστα όταν σε αυτήν είναι αναμειγμένες ηγετικές κοινωνικές ομάδες.

12. Έτσι, τον Μάιο του 1995, σε ένα από τα μεγαλύτερα σκάνδαλα στην ιστορία της Ιταλίας, ασκήθηκε δίωξη εναντίον 160 προσωπικοτήτων της πολιτικής και της οικονομικής ζωής της χώρας. Από τη δικαστική διαδικασία φάνηκε ότι επρόκειτο για καταβληθείσες προμήθειες προς την κρατική κοινοπραξία Enel (ιταλική επιχείρηση ηλεκτρισμού [Σ.τ.Ε.]). Μεταξύ των κατηγορουμένων ήταν γνωστοί πολιτικοί, όπως ο πρώην πρωθυπουργός Craxi, ο πρώην αρχηγός του κόμματος των φιλελευθέρων Altissimo, ο La Malfa από τους ρεπουμπλικάνους, ο Cariglia από τους σοσιαλδημοκράτες, πολλοί επιχειρηματίες και διευθυντικά στελέχη. Πάντως δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε ότι σε μερικά κράτη οι τύποι διαφθοράς είναι άμεσα συνδεδεμένοι με παραδοσιακές κοινωνικές σχέσεις και, συνεπώς, ανεκτοί. Γι' αυτό διερωτάται κανείς τι θα έκανε ένας εισαγγελέας σήμερα στην Ιταλία, εάν έρευνες της κοινής γνώμης έδειχναν ότι τα τρία τέταρτα των επιχειρηματιών της χώρας θεωρούν τη δωροδοκία των δημοσίων υπαλλήλων συνηθισμένη και αποτελεσματική πρακτική.³¹ Θα έβαζε όλους τους επιχειρηματίες στη φυλακή ή, μόλις ξεκινούσε η διαδικασία, τους τρεις από τους τέσσερις, μαζί με υπαλλήλους του υπουργείου οικονομικών και πολιτικούς, ή θα του επιτρεπόταν να επιλέξει και να χειριστεί την υπόθεση, ας πούμε, ανάλογα με τις πολιτικές του πεποιθήσεις; Σε ποιον θα απέδιδε την ευθύνη, στον διευθυντή της επιχείρησης ή στο κομματικό στέλεχος;

13. Πρακτικές που στο παρελθόν δεν ήταν καν αντικείμενο προβληματισμού αποτελούν τώρα αιτίες σκανδάλων, όπως δείχνουν, για παράδειγμα, οι περιπτώσεις των κομματικών δωρεών στη Γερμανία και στο εξωτερικό. Η εμπιστοσύνη του πολίτη στο κράτος, τους θεσμούς και τους λειτουργούς του φαίνεται ότι διατρέχει κίνδυνο. Έπρεπε, λοιπόν, να ακυρωθεί η σχεδιασμένη φορολογική αμνηστία στη Γερμανία στις αρχές της δεκαετίας του 1980

για τους χρηματοδότες του κόμματος που κατηγορούνταν για φοροδιαφυγή, εξαιτίας της δημόσιας κατακραυγής. Η υπόθεση δωροληψίας του Χριστιανοδημοκρατικού κόμματος στα τέλη της δεκαετίας του 1990 δεν συγκλόνισε απλώς τη Γερμανία, αλλά οδήγησε το κόμμα σε εκλογική ήττα και σε προσωρινή πολιτική αναπηρία.³² Δίκες της υπόθεσης είναι ακόμη τώρα, το 2005, εκκρεμείς (π.χ. εναντίον των Kanther και Pfahls).³³

Κάτι ανάλογο συνέβη και στη Γαλλία στα μέσα του 1995, όταν απορρίφθηκε γενική αμνηστία λόγω αδικημάτων δωροδοκίας. Η αμνηστία, η οποία αναμενόταν να δοθεί μετά τις εκλογές, αφορούσε περισσότερους από 70 πρώην υπουργούς, δημάρχους, βουλευτές, διευθυντές επιχειρήσεων, τραπεζίτες και επιχειρηματίες κατασκευαστικών εταιρειών, όλοι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι για διαφθορά.³⁴ Η διαφθορά σηματοδοτεί τα όρια της δημοκρατίας. Το ίδιο ισχύει βέβαια και για τις πρόσφατες υποθέσεις διαφθοράς στη Γερμανία, όλες το 2005, της VW, της Infineon και δύο καναλιών της κρατικής τηλεόρασης.³⁵

14. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που η διαφθορά προσφέρει γόνιμο έδαφος για κοινωνική και αντι-εξουσιαστική κριτική, σε αντίθεση με τα κοινά αδικήματα της απιστίας ή φοροδιαφυγής των μεμονωμένων δραστών, ανεξάρτητα από το πόσο βλαπτικά μπορεί να είναι και αυτά. Στην περίπτωση της φοροδιαφυγής, αλλά και στις απάτες, την απιστία και την υπεξαίρεση στην υπηρεσία, την παραβίαση της υποχρέωσης εχεμύθειας και τη βιομηχανική κατασκοπεία –για να αναφερθούμε σε συναφή αδικήματα–, έχουμε να αντιμετωπίσουμε τη μοίρα και τις απόψεις για την παθολογία του μεμονωμένου δράστη. Εξαιτίας της έλλειψης του στοιχείου του σκανδάλου, τα προαναφερθέντα αδικήματα δεν ελκύουν το ενδιαφέρον των ΜΜΕ, παρά μόνο οριακά. Στην περίπτωση, ωστόσο, της διαφθοράς, δοκιμάζονται η οικονομία, η κοινωνία, το κράτος και, γενικά, η πολιτική κουλτούρα. Η συζήτηση για τη διαφθορά δίνει αίγλη στην ηθική, αφού όμως ξεπεραστεί η αοριστία και η ασάφεια της έννοιας. Καταλαβαίνει, λοιπόν, κανείς γιατί αυτή προκαλεί τόση δυσφορία. Η διαφθορά δίνει αφορμή για την αμφισβήτηση της πολιτικής και ικανοποιεί διάσπαρτες ανάγκες κριτικής στην εξουσία, προσφέροντας ένα νέο εχθρικό είδωλο.³⁶ Ο χαρακτηριστικός τόπος τέλεσης των εγκλημάτων της πολιτικής ελίτ, ιδίως η διαφθορά, βρίσκεται στην ‘γκρίζα ζώνη μεταξύ δικαίου και πολιτικής’ και η ειδική συγγένειά της με την πολιτική κουλτούρα³⁷ δείχνει ότι μόνο ορισμένες περιπτώσεις ή ομάδες περιπτώσεων είναι ικανές να κλονίσουν ισχυρά το κράτος και την κοινωνία. Κατά τα άλλα,

η διαφθορά έχει μια κοινωνική-καταγγελτική λειτουργία όπως ακριβώς και η έννοια της 'διαπλοκής'.³⁸

15. Μολαταύτα, πρέπει να παραδεχτούμε ότι υπάρχουν διαφοροποιήσεις ως προς τη βαρύτητα των μορφών διαφθοράς που συναντάμε. Δηλαδή, διαφέρει σε έκταση και συνέπειες το *μαξίσι* που μπορεί να δώσουμε για να εξασφαλίσουμε γρηγορότερο έλεγχο στα σύνορα, όταν ταξιδεύουμε σε μια υπανάπτυκτη χώρα, από τις δωρεές στο κόμμα ή τη δωροδοκία κρατικών παραγόντων. Γι' αυτό, άλλωστε, κάποιες χαρακτηρίζονται ως μικροδιαφθορά (ενδιαφέρον, φροντίδα, εκδούλευση) και διακρίνονται από τις βαριές περιπτώσεις διαφθοράς στον δημόσιο (*πολιτική διαφθορά*) και τον ιδιωτικό τομέα, συμπεριλαμβανομένης της οικονομικής εγκληματικότητας,³⁹ η οποία σε μερικές χώρες δεν είναι καν αξιοποίηση (δηλαδή, η διαφθορά στον ιδιωτικό τομέα [Σ.τ.Μ.]), όπως στο Βέλγιο, την Ελλάδα, την Ιταλία, την Πολωνία, την Πορτογαλία, τη Ρωσία και την Ισπανία. Απαραίτητη προϋπόθεση για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος της πολιτικής διαφθοράς είναι η εκμετάλλευση και προσβολή των συμφερόντων του κοινωνικού συνόλου, τα οποία υπηρετεί εκ της θέσεώς του ο πολιτικός, για ίδιο όφελος. Οι Feuerbach και Mittermaier έγραψαν στο βιβλίο τους για το *Κοινό ποινικό δίκαιο της Γερμανίας* πριν από 150 χρόνια, ότι η δωροδοκία είναι υποπερίπτωση της 'παράβασης καθήκοντος'.⁴⁰ Συν τοις άλλοις, ο Feuerbach το 1812 στο κείμενό του για τον 'Δεκασμό των δημόσιων λειτουργιών'⁴¹ προσδιόρισε ότι ο δεκασμός 'είναι ασθένεια του κράτους, η οποία μπορεί να λάβει τέτοιες διαστάσεις ώστε να διαφθείρει τα πιο ευγενή και πολύτιμα μέλη του'. Εδώ ακριβώς βρίσκεται, ακόμη και τώρα, το κύριο πεδίο της προβληματικής για τη διαφθορά. Είναι ενδιαφέρον ότι, με την εξασθένηση του ρόλου του εθνικού κράτους, μεγαλύτερο κίνδυνο από τη διαφθορά διατρέχει πλέον η Ε.Ε., ο ΟΗΕ⁴² και μεγάλοι οικονομικοί οργανισμοί.

16. Η διαφθορά περιλαμβάνει, τέλος, τη δωροδοκία των βουλευτών η οποία ποινικοποιήθηκε στη Γερμανία το 1994 (άρ. 108e γερμΠΚ). Για τους βουλευτές του ομοσπονδιακού κοινοβουλίου ισχύουν σαφείς κανόνες ότι είναι παραβίαση της λαϊκής εντολή εάν, για παράδειγμα, διαθέτουν άλλα περιουσιακά στοιχεία εκτός εκείνων που περιγράφονται στον νόμο.⁴³ Το προεδρείο του ομοσπονδιακού κοινοβουλίου έχει μάλιστα την υποχρέωση να καταγγείλει συγκεκριμένες δραστηριότητες των βουλευτών σε επιχειρήσεις και ενώσεις. Όμως, σε καμιά περίπτωση δεν επιτρέπεται να δημοσιοποιηθούν λεπτομέρειες για τέτοιες περιπτώσεις. Εάν υπάρχουν υπόνοιες για κάποιον βουλευτή, τότε το προεδρείο του κοινοβουλίου μπορεί να ξεκινήσει

έρευνα. Αντίστοιχες ρυθμίσεις ισχύουν και για τα μέλη των τοπικών κοινοβουλίων. Μόνο εφόσον διαπιστωθεί παραβίαση, δίνεται η υπόθεση στη δημοσιότητα. Σε αυτήν τη φάση η σκανδαλολογία είναι αναπόφευκτη. Εάν διαπιστωθεί λήψη αμοιβής ή επαγγελματικές σχέσεις που δεν προκύπτουν από τα καταχωρημένα στοιχεία στα υπηρεσιακά βιβλία του κοινοβουλίου, τότε ο βουλευτής πρέπει να δώσει διευκρινήσεις σε ένα συμβουλευτικό όργανο. Η όλη προσπάθεια αποσκοπεί στην ενίσχυση του αυτοελέγχου του κοινοβουλίου. Η DJT κατέθεσε, μάλιστα, σχετικό υπόμνημα με κανόνες δεοντολογίας για τα μέλη του κοινοβουλίου.

17. Εν τω μεταξύ, υπό την πίεση της διεθνούς εναρμόνισης της νομοθεσίας, ποινικοποιήθηκε σχεδόν σε όλον τον κόσμο η δωροδοκία τόσο για παράνομες όσο και νόμιμες πράξεις στον δημόσιο τομέα. Αυτό διαπίστωσε μια συγκριτική μελέτη του Ινστιτούτου Max-Planck (για αλλοδαπό και διεθνές ποινικό δίκαιο) για την ποινική αντιμετώπιση της διαφθοράς που ισχύει σε δεκαεννέα χώρες. Σύμφωνα με τη μελέτη, πολλές χώρες εξέφρασαν σαφώς όχι μόνο τη διάθεση αλλά και την ανάγκη μεταρρυθμίσεων.⁴⁴ Μολονότι το δικαιοκώπιας των κρατών που εξετάστηκαν και η αντιμετώπιση επιμέρους προβλημάτων παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία, ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά είναι ενιαία. Σε όλες τις χώρες (19) η δωροδοκία δημόσιων λειτουργών είναι *αξιόποινη*. Το *αξιόποινο* αφορά, επιπλέον, πρόσωπα τα οποία εργάζονται στον ευρύτερο δημόσιο τομέα. Ακόμη, αναφέρεται σε ιδιώτες που έχουν αναλάβει την εκτέλεση δημόσιων καθηκόντων. Παρόμοια είναι η *ποινική αντιμετώπιση* της δωροδοκίας δημόσιων λειτουργών. Όλες οι δικαιοκώπιας διακρίνουν ανάμεσα σε παθητική (αποδοχή από τον δωροδοκούμενο) και ενεργητική (προσφορά από τον δωροδοκούντα) δωροδοκία. Στη Σουηδία, εξάλλου, όχι μόνο οι κρατικοί λειτουργοί αλλά και οι ιδιωτικοί υπάλληλοι έχουν την ίδια αντιμετώπιση. Αυτό ισχύει και στις πρώην κομμουνιστικές χώρες, αλλά και στην Κίνα, για παράδειγμα, η οποία δεν διαφοροποιεί ανάμεσα σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα.

18. Σε μερικά κράτη, π.χ. Αγγλία-Ουαλία, Αυστρία, Πολωνία, Πορτογαλία και Ιταλία, τιμωρείται και η *δωροδοκία προς τρίτους* οι οποίοι δεν είναι δημόσιοι λειτουργοί (αλλά εκπληρώνουν συμβατικές υποχρεώσεις ή πρόκειται να αναλάβουν τέτοια υποχρέωση [Σ.τ.Ε.]), ενώ υπό ορισμένες προϋποθέσεις τιμωρείται στην Ισπανία, την Ιαπωνία, την Τουρκία και σε ορισμένες πολιτείες των ΗΠΑ. Ανάλογες ρυθμίσεις εισήχθησαν και στο ποινικό δίκαιο της Γερμανίας.

19. Αντιθέτως, οι *επαπειλούμενες* και οι *επιβαλλόμενες ποινές* δεν παρου-

σιάζουν ενιαία εικόνα. Η Γερμανία βρίσκεται κάπου στο μέσον. Όσον αφορά την προδικασία και την κύρια ποινική διαδικασία, ορισμένα κράτη είτε διαθέτουν τις ρυθμίσεις για τον 'μάρτυρα του στέμματος' είτε επιτρέπουν την τηλεφωνική παρακολούθηση ή /και ανάλογα μέτρα (δηλαδή, με συσκευές ήχου, εικόνας, με ειδικά τεχνικά μέσα για τον κυβερνοχώρο [Σ.τ.Ε.]), εάν πρόκειται για περιπτώσεις σοβαρής δωροδοκίας.⁴⁵ Συνολικά, η αναφερθείσα έρευνα του Ινστιτούτου Max-Planck επισημαίνει ότι συγκεκριμένες αλλαγές δεν μπορούν να εισαχθούν στο γερμανικό δίκαιο με την αιτιολογία της ισχύος τους σε άλλα κράτη. Εντοπίστηκαν, ωστόσο, αρχικά προβλήματα όσον αφορά τον δεκασμό δημόσιων λειτουργιών ξένων κρατών. Σε αυτόν τον τομέα είναι όντως αναγκαίες μεταρρυθμίσεις σε διεθνή κλίμακα. Μια τέτοια περίπτωση είναι η δίωξη υπόπτων για πράξεις δωροδοκίας σε άλλα κράτη, η οποία επιτρέπεται μόνο κατ' εξαίρεση. Πρότυπο αποτελεί ο νόμος για τις ονομαζόμενες 'Ξένες Πρακτικές Διαφθοράς' (1977), ο οποίος ισχύει στις ΗΠΑ. Σύμφωνα με αυτόν μπορούν να τιμωρηθούν με βάση το ισχύον αμερικανικό δίκαιο, πρόσσωπα τα οποία δωροδόκησαν κρατικούς λειτουργούς άλλων χωρών ή έδωσαν χρηματικά ποσά σε πολιτικά κόμματα ή υποψηφίους της ξένης χώρας χωρίς να επιτρέπεται. Οι εν λόγω ρυθμίσεις, όμως, αποτελούν μεμονωμένο φαινόμενο. Το SPD, τον Μάρτιο του 1995 (όντας αντιπολίτευση [Σ.τ.Ε.]), κατέθεσε ένα νομοσχέδιο για την καταπολέμηση της διαφθοράς, το οποίο προέβλεπε την απαγόρευση της φοροαπαλλαγής για παροχές στην αλλοδαπή στην περίπτωση της ενεργητικής δωροδοκίας (προσφορά από τον δωροδοκούντα σε άλλη χώρα πλην Γερμανίας [Σ.τ.Ε.]). Αλλά μετά έπρεπε να γίνουν αλλαγές και στο φορολογικό δίκαιο.⁴⁶ Ανεξάρτητα από αυτό, η προαναφερθείσα έρευνα του MPI κατέστησε σαφές ότι οι ισχύουσες γερμανικές διατάξεις δεν είναι τόσο ελλειπείς συγκριτικά με των άλλων κρατών, ούτε ως προς την πυκνότητα του δικτύου ελέγχου ούτε ως προς τη βαρύτητα των ποινικών κυρώσεων. Εντούτοις, οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του νομοθέτη συνεχίζουν να ενισχύουν το ποινικό δίκαιο, ουσιαστικό και δικονομικό, στην καταπολέμηση της διαφθοράς επεκτεινόμενες στο διοικητικό δίκαιο και το δίκαιο του ανταγωνισμού. Αυτό αντικατοπτρίζεται και στις αναφερθείσες αποφάσεις της DJT, όχι πάντως τόσο έντονα.

20. Χωρίς αμφιβολία, η διαφθορά δεν αφορά μόνο το ανώτατο πολιτικό επίπεδο, αλλά και τις χαμηλότερες βαθμίδες της δημόσιας διοίκησης. Πολλές υποθέσεις, οι οποίες φθάνουν στα όρια του σκανδάλου, έχουν γίνει γνωστές τελευταία, για παράδειγμα, στη Φρανκφούρτη, την Κολωνία, το Μόναχο και τη Στουτγκάρδη. Η αστυνομική στατιστική κατέγραψε για πρώτη φορά το 1994

αναλυτικά τα αδικήματα δωροδοκίας. Ο αριθμός τους ήταν πάνω από τρεις χιλιάδες και οι ύποπτοι σχεδόν 1.500, από τους οποίους τα 2/3 ήταν αλλοδαποί.⁴⁷ Οι δημόσιοι λειτουργοί ως ύποπτοι δωροδοκίας υπερεκπροσωπούνται στον κατασκευαστικό τομέα, ειδικά στις παράνομες αναθέσεις έργων.⁴⁸ Αν και δεν πρόκειται καθόλου για νέα φαινόμενα, είναι ενδιαφέρον ότι το ύψος της ζημιάς που προκαλούν είναι, σύμφωνα με υπολογισμούς, 10-15 δισεκατομμύρια ευρώ. Παρόλο που πρόκειται μόνο για απλούς υπολογισμούς, τα ποσά είναι πολύ μεγάλα.

21. Ιδιαίτερα επιρρεπείς στη διαφθορά θεωρούνται οι μυστικές υπηρεσίες, εξαιτίας της πολύ περιορισμένης δυνατότητας ελέγχου που υπάρχει από εξωτερικούς μηχανισμούς. Διαπιστώνεται, επιπλέον, ότι η διαφθορά είναι πιθανότερη όταν υπάρχουν πολλά χρήματα στο παιχνίδι σε συνδυασμό με εξωτερικές εξαρτήσεις.⁴⁹ Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, στην περίπτωση που το κράτος είναι μοναδικός πελάτης συγκεκριμένων προϊόντων και υπηρεσιών ή αποκλειστικά αρμόδιο για την ανάθεση έργων πολλών εκατομμυρίων. Σε τέτοιες περιπτώσεις ο κρατικός λειτουργός διαθέτει τεράστια δύναμη, την οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει για ιδιοτελείς σκοπούς. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι περιπτώσεις διαφθοράς δεν γίνονται πάντοτε γνωστές ούτε καταγγέλλονται, πέραν του ότι συχνά δεν λήγουν με την επιβολή κυρώσεων, είναι επόμενο να μη μπορούν οι επίσημες στατιστικές να δώσουν πληροφορίες για την πραγματική έκταση της διαφθοράς. Εκτός των άλλων, επειδή εν γένει τα αδικήματα της διαφθοράς δεν αφορούν συγκεκριμένα πρόσωπα, δηλαδή δεν έχουν συγκεκριμένα θύματα, και επειδή οι εμπλεκόμενοι φροντίζουν για τη συγκάλυψη των πράξεών τους, ο σκοτεινός αριθμός είναι μεγάλος.⁵⁰

22. Από τη διαφθορά κινδυνεύουν βεβαίως και άλλοι τομείς της διοίκησης, π.χ. υπηρεσίες που είναι υπεύθυνες για τη χορήγηση αδειών παραμονής σε αλλοδαπούς, την έκδοση αδειών οδήγησης, αδειών για λειτουργία επαγγελματικών χώρων ή είναι αρμόδιες για την αναστολή της κοινωνικής/στρατιωτικής θητείας. Όλες οι προηγούμενες περιπτώσεις αφορούν τη *διαφθορά σχετικά με τη χορήγηση αδειών και πιστοποιητικών πάσης φύσεως*. Τον ίδιο κίνδυνο διατρέχουν και οι διαδικασίες και οι αρμόδιοι που έχουν σχέση με το περιβάλλον, με τις άδειες παρασκευής φαρμάκων, σκευασμάτων γενετικής τεχνολογίας και τμήματα προμηθειών σε διάφορες υπηρεσίες ή οργανισμούς.

23. Φαινόμενα διαφθοράς δεν εμφανίζονται μόνο στη διοίκηση και την πολιτική, αλλά και στη *δικαιοσύνη*. Γι' αυτές τις περιπτώσεις, ωστόσο, δεν υπάρχουν μέχρι τώρα απτές αποδείξεις. Δεν πρέπει, όμως, να διαφύγει της

προσοχής μας το κύμα διαμαρτυρίας της βελγικής κοινής γνώμης για την αντιμετώπιση από τη δικαιοσύνη της απαγωγής και οργανωμένης σεξουαλικής κακοποίησης ανηλίκων ('αποπλάνηση' και 'κατάχρηση σε ασέλγεια' είναι η ορολογία του ελλ.ΠΚ [Σ.τ.Ε.]) την τελευταία δεκαετία (υπόθεση Dutroux κ.ά.).⁵¹ Οι χειρισμοί της δικαιοσύνης αποδόθηκαν σε δική της διαφθορά. Γι' αυτό, τα Ηνωμένα Έθνη θεώρησαν σκόπιμο το 2005 να κάνουν ειδική μνεία στη διαφθορά της δικαιοσύνης στις υπανάπτυκτες χώρες και να μη περιορισθούν στην πολιτική και την οικονομία.⁵²

24. Ένα ακόμη μεγάλο πεδίο ανάπτυξης της διαφθοράς είναι η *οικονομία*. Η μεγιστοποίηση των κερδών που επιδιώκουν οι ιδιωτικές επιχειρήσεις και η ενδυνάμωση της θέσης τους στον οικονομικό ανταγωνισμό αποτελεί τους σημαντικότερους παράγοντες οικονομικής εγκληματικότητας. Λόγω της εμπορευματοποίησης των αθλητικών δραστηριοτήτων δεν είναι άξιο απορίας ότι τόσο ο αθλητισμός όσο και η μετάδοση αθλητικών ειδήσεων συμπαράσπονται ολοένα περισσότερο στη δίνη της διαφθοράς. Αυτό τουλάχιστον δείχνουν οι πρόσφατες εξελίξεις στο ευρωπαϊκό ποδόσφαιρο.⁵³ Το ίδιο ισχύει και για τον τομέα της υγείας: χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η υπόθεση των καρδιακών εμφυτευμάτων (βαλβίδων, βηματοδοτών), η οποία απασχόλησε πριν από μερικά χρόνια τη Γερμανία.⁵⁴

25. Η κοινωνικά βλαβερή επίδραση της διαφθοράς στην οικονομία συνίσταται στο ότι τελούνται εκ παραλλήλου πολλά σοβαρά αδικήματα: απάτες, απιστία και φορολογικές παρανομίες.⁵⁵ Στις περιπτώσεις δωροδοκίας για νόμιμες ή παράνομες πράξεις (άρ. 333, 334 γερμ.ΠΚ) ως *οικονομικά αδικήματα*, κατηγορούμενοι είναι συνήθως δημόσιοι λειτουργοί στους οποίους έχει δοθεί εντολή, από τον φορέα που υπηρετούν, να εποπτεύουν την εκτέλεση μιας σύμβασης, ενός έργου κ.λπ. Συχνά η ζημία που προξενούν στο δημόσιο είναι πολύ μεγάλη. Οι επωφελούμενοι είναι ως επί το πλείστον επιχειρήσεις οι οποίες έχουν μακρόχρονη συνεργασία με τον δημόσιο τομέα. Μερικές μορφές της διαφθοράς θα μπορούσαν να ενταχθούν στο άρ. 12 UWG. Εντούτοις, αποδείχθηκε ότι η συγκεκριμένη ρύθμιση δεν ήταν πρακτική, διότι σύμφωνα με το άρ. 22 (του ίδιου νόμου, για τον αθέμιτο ανταγωνισμό) τα θύματα δεν κατέθεταν μηνύσεις. Σε τέτοιες περιπτώσεις οι επιχειρήσεις αντιδρούν με την άμεση καταγγελία της σύμβασης, εάν αυτό επιτρέπεται από το εργατικό δίκαιο, παρά με μηνύσεις. Η διαφθορά στις εμπορικές επιχειρήσεις δεν θεματοποιείται καν, ανάγεται σε πρόβλημα μόνο όταν υπάρχουν πολύ σοβαρές ζημιές (π.χ. το σκάνδαλο της OPEL το 1995 ή της VW το 2005).⁵⁶ Μερικές πρακτικές μπορεί να θεωρούνται μεν αμφισβη-

τούμενης εντιμότητας, ταυτόχρονα όμως συνηθισμένες στην επιχειρηματική δράση και ανεκτές. Από τους πιο ευαίσθητους τομείς είναι εκείνος των εισαγωγών, αλλά κινδυνεύουν και άλλοι οι οποίοι συνδέονται με τη λήψη αποφάσεων. Παράλληλα, με τις παραβιάσεις των κανόνων ανταγωνισμού αυξάνουν τα έξοδα, υποβαθμίζεται η ποιότητα και δημιουργούνται σχέσεις εξάρτησης οι οποίες φθάνουν και στον εκβιασμό. Η συνείδηση αδίκου δεν έχει ιδιαίτερη σημασία στον τομέα της οικονομίας. Αυτό μπορεί να οφείλεται, εν μέρει, στη δυνατότητα φοροαπαλλαγής των ποσών για τη 'διευκόλυνση' της επιχειρηματικής δράσης, η οποία ισχύει ανέκαθεν. Η DJT πρότεινε διεύρυνση και ταυτόχρονα πιο αυστηρές κυρώσεις στο άρθρο 12 του UWG.⁵⁷ Έτσι, ο νομοθέτης ακολουθώντας τις υποδείξεις της αντικατέστησε το άρθρο 12 με την παρ. 4 του νόμου του 1998 για την καταπολέμηση της διαφθοράς και με το αρ. 299 γερμΠΚ εισήγαγε την παλιά διάταξη στο σώμα του ουσιαστικού ποινικού δικαίου.⁵⁸ Εν κατακλείδι, είναι φανερό ότι όπου οι συνήθειες μηχανισμοί ελέγχου στη διοίκηση είναι ελλιπείς ή ακατάλληλοι, ελλοχεύει σοβαρός κίνδυνος διαφθοράς.⁵⁹

26. Εκείνο το οποίο είναι δύσκολο να επιτύχουν οι κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και να αλλάξουν οι νόμοι, πρέπει να αντιμετωπίσουν οι δημόσιοι λειτουργοί με βάση την *κρίση* τους και έχοντας τη δυνατότητα λήψης αποφάσεων. Εδώ ακριβώς βρίσκονται ορισμένα αδύνατα σημεία που μπορεί να εκμεταλλευθούν κάποιοι για διαφθορά. Ως εκ τούτου, επιδίωξη του μηχανισμού ελέγχου πρέπει να είναι η κάλυψη τέτοιων ευαίσθητων σημείων. Μέσα γι' αυτόν τον σκοπό είναι η υποχρέωση της διοίκησης να τηρεί τον νόμο και το δίκαιο και, σε αυτό το πλαίσιο, οι θεσμικές εγγυήσεις για τους δημόσιους λειτουργούς. *Προτάσεις για την καταπολέμηση της διαφθοράς* είναι η εναλλαγή του προσωπικού στις θέσεις-κλειδιά [job-rotation], η ομαδική εργασία, δηλαδή η εφαρμογή της 'αρχής των πολλών ματιών' [Mehraugenprinzip],⁶⁰ η εισαγωγή ενός κεντρικού μητρώου διαφθοράς που θα συνδέεται με τον αποκλεισμό εκείνων των επιχειρήσεων για τις οποίες υπάρχουν αποδείξεις διαφθοράς.⁶¹ Άλλες προτάσεις υποστηρίζουν την αύξηση των ποινών στις περιπτώσεις της ενεργητικής και παθητικής δωροδοκίας, την παρακολούθηση των τηλεφωνικών συνδιαλέξεων και τον 'μάρτυρα του στέμματος'. Οι φόβοι που εκφράζονται κατά καιρούς ότι τα παραπάνω μέτρα θα έχουν ως συνέπεια την 'έξασυνόμευση' του ποινικού δικονομικού δικαίου⁶² είναι προς το παρόν υπερβολικοί και αδικαιολόγητοι.

27. Με αυτή την ευκαιρία, ας σημειωθεί ότι, όπως ήδη αναφέρθηκε, υπάρχουν ενδείξεις για κάποιες σχέσεις της διαφθοράς στη δημόσια διοίκη-

ση με την οργανωμένη εγκληματικότητα, αν και δεν είναι τόσο προχωρημένες όσο θεωρούνται. Σε κάθε περίπτωση, η εισαγόμενη διαφθορά από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις ευνοεί τη δωροδοκία στον δημόσιο τομέα η οποία, με τη σειρά της, διευκολύνει το *οργανωμένο έγκλημα*. Η δωροδοκία υπουργών και υψηλά ιστάμενων κρατικών λειτουργών συνεπάγεται πολλαπλές δικαιικές παραβάσεις, ιδίως στον τομέα της ανάθεσης δημόσιων έργων. Εντούτοις, σύμφωνα με τα αποτελέσματα εμπειρικών ερευνών,⁶³ η υποτιθέμενη σχέση ανάμεσα στη διαφθορά και την οργανωμένη εγκληματικότητα είναι μάλλον προβληματική. Και αυτό διότι, πλην λίγων περιπτώσεων, δεν αποδείχθηκε τίποτε κατά την ποινική διαδικασία, παραμένοντας απλώς ως θεωρητική υπόθεση.

28. Τη δεκαετία του 1990 γίνονταν επανειλημμένες αναφορές στη βιβλιογραφία και στη Γερμανία, ότι οργανωμένες εγκληματικές ομάδες δρούσαν σε συγκεκριμένους τομείς, ιδίως ότι είχαν εισχωρήσει στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης. Λόγω ελλείψεων του εποπτικού μηχανισμού και στην οργάνωσή τους, καθώς και λόγω περιστασιακής υποτίμησης των γεγονότων, είναι αλήθεια ότι διευκολύνθηκε η διαφθορά. Εκτός από τις σοβαρές ζημιές που προκάλεσαν στα δημόσια οικονομικά, ήταν μεγάλο το κόστος και σε συμβολικό επίπεδο με την *απώλεια της εμπιστοσύνης του πληθυσμού* στους κρατικούς θεσμούς και με το ότι φάνηκε πόσο εύαλωτη είναι η δημόσια διοίκηση στο οργανωμένο έγκλημα. Ωστόσο, οι εμπειρικές αποδείξεις μέχρι τώρα είναι πραγματικά πολύ λίγες.

29. Ένας άλλος τομέας ο οποίος αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία, είναι η *διαφθορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, ειδικότερα, οι παράνομες 'προμήθειες', τα δωροδοκήματα που καταβάλλονται προκειμένου να λάβουν ορισμένοι τα γενναιόδωρα κονδύλια της.⁶⁴ Τέτοια ποσά καταβάλλονται κυρίως για επιδοτήσεις. Ενώ οι εκθέσεις του ευρωπαϊκού ελεγκτικού συνεδρίου στηλιτεύουν αυτές τις εγκληματικές πρακτικές και επισημαίνουν τις αρνητικές συνέπειες που έχουν, γίνονται πολύ λίγο γνωστές, τουλάχιστον όσον αφορά υποθέσεις διαφθοράς.

30. Επειδή η σημασία και το ιδιαίτερο βάρος που έχει η διαφθορά είναι μεγάλα, διεθνείς και διμερείς συμβάσεις μεταξύ των κρατών στοχεύουν στην αντιμετώπισή της.⁶⁵ Η σύναψη διεθνούς συμφωνίας θεωρείται σημαντικό βήμα στην καταπολέμηση της διαφθοράς. Ειδικά όσον αφορά την άρση φοροαπαλλαγής ποσών που έχουν δοθεί για δωροδοκία ή την εξασφάλιση εύνοιας εντολών στο εξωτερικό, μια διεθνής σύμβαση είναι ότι καλύτερο, δεδομένου ότι, μέχρι πρόσφατα τόσο διεθνώς όσο και στη Γερμανία, αντίθε-

τα από τις ΗΠΑ, δεν προβλεπόταν κάτι τέτοιο. Πέραν τούτων, η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα στα άρθρα 85 επ. της Ιδρυτικής Πράξης της αναφέρεται σε κανόνες υγιούς ανταγωνισμού και περιλαμβάνει διατάξεις εναντίον της παράνομης εκμετάλλευσης οικονομικής εξουσίας. Συμφωνίες οι οποίες παραβιάζουν αυτούς τους κανόνες είναι άκυρες. Ο σεβασμός των κανόνων εξασφαλίζεται, επιπλέον, με την επιβολή προστίμου και οικονομικών κυρώσεων. Η αντιμετώπιση της διαφθοράς θα γίνει πιο αποτελεσματική με τον εναρμονισμό του δικαίου μεταξύ των κρατών και τη σύσταση επιτροπών ελέγχου, οι οποίες θα αλληλοϋποστηρίζονται με τη χρήση κοινών δικαιοκων βοηθημάτων.

31. Πάντως, οι δυνατότητες πρόληψης και ο βαθμός παρέμβασης του νόμου και του δικαίου στο σύγχρονο κράτος είναι εξυπαρχής περιορισμένοι. Το πιο ισχυρό όπλο του κράτους δικαίου, το ποινικό δίκαιο, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως έσχατο μέσο, όταν είναι απόλυτη ανάγκη να προστατευθεί η κοινωνία και τα έννομα αγαθά των πολιτών. Η δυνατότητα επιρροής του ποινικού υποσυστήματος εξαρτάται, εκτός όλων των άλλων, από τα υπερχείμενα υποσυστήματα του αστικού και των άλλων τμημάτων του δημοσίου δικαίου. Ατέλειες, κενά και προβλήματα εφαρμογής των νόμων στους εν λόγω τομείς διευκολύνουν τη διαφθορά ανοίγοντάς της 'εισόδους και πύλες', όπως ακριβώς συμβαίνει με τη συγκάλυψη των παράνομων επιδοτήσεων-επιχορηγήσεων. Η λειτουργία, επομένως, του ποινικού δικαίου εξαρτάται άμεσα από τη ρυθμιστική ισχύ του δημόσιου και του ιδιωτικού δικαίου, άσχετα από τα κοινωνικά και οικονομικά ήθη.⁶⁶ Αλλά ακόμη και αν τα λάβουμε υπόψη μας για την ορθή εκτίμηση της πολιτισμικής διάστασης της διαφθοράς, ακόμη και αν δεχθούμε την αναγκαιότητα να ενισχυθεί η συνείδηση δικαίου των πολιτών και να βελτιωθούν οι διατάξεις του αστικού, διοικητικού και φορολογικού δικαίου, ακόμη και αν συνυπολογίσουμε την ανάγκη να δημιουργηθούν εσωτερικοί μηχανισμοί ελέγχου, όπως 'μητρώο διαφθοράς', το μεγαλύτερο βάρος για την καταπολέμηση της διαφθοράς θα παραμένει στο ποινικό δίκαιο.⁶⁷ Η επιβολή και εφαρμογή των ποινικών κανόνων είναι υπόθεση κυρίως της δικαιοσύνης και της αστυνομίας. Η επιτυχία αυτού του σκοπού δεν θα αποτελέσει το αποφασιστικότερο κριτήριο επιτυχίας μόνο του ποινικού δικαίου και της αντεγκληματικής πολιτικής, αλλά πάνω απ' όλα της ισότητας και της δικαιοσύνης στην κοινωνία μας.

Σημειώσεις και βιβλιογραφικές αναφορές

1. Σ.τ.Ε.: Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb /UWG (Deutschland).
2. Σ.τ.Ε.: Αφορά την υπόθεση χρηματοδότησης όλων των κομμάτων του γερμανικού κοινοβουλίου (CDU, CSU, FDP και SPD) από τον όμιλο Flick τη δεκαετία του 1970, με αντάλλαγμα τη φορολογική ελάφρυνσή του.
3. Προβλ. Vahlenkamp, W. & Knauß, I. (1995), *Korruption-Hinnehmen oder Handeln*' Wiesbaden: BKA, 20, περαιτέρω Kerner, H.-J. & Rixen, St. (1996), 'Ist Korruption ein Strafrechtsproblem? Zur Tauglichkeit strafgesetzlicher Vorschriften gegen die Korruption', *Goldammer's Archiv* 143: 354-404 (363)· επίσης, Bundesministerium des Innern & Bundesministerium der Justiz, επιμ., (2001), *Erster periodischer Sicherheitsbericht*, Berlin: BMI, BMJ, 163 (εφεξής: *I. PSB*).
4. Αναλυτικά *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (εφεξής: *FAZ*) Nr. 226, 27.09.1996.
5. Προβλ., επίσης, Schauenstein, W.J. (1996), 'Das Korruptionsbekämpfungsgesetz', στο *Kriminalistik*, 237-243, 306-313 και του ιδίου (1996), 'Gesamtkonzept zur Eindämmung der Korruption', *Neue Zeitschrift für Strafrecht*, 409-416 (409 επ.). Κριτικά ως προς τους στόχους της μεταρρύθμισης που εισήγαγαν τα νομοσχέδια, βλ., κυρίως, Hettinger, M. (1996), 'Das Strafrecht als Mittel. Fragmentarische Bemerkungen zum Entwurf eines Korruptionsbekämpfungsgesetzes des Bundesrats vom 3.11.1995', *Neue juristische Wochenschrift*, 2263-2273.
6. Προβλ. ακόμη, Dölling, D. (1996), *Empfehlen sich Änderungen des Straf- und Strafprozessrechts, um der Gefahr von Korruption in Staat, Wirtschaft und Gesellschaft wirksam zu begegnen*, Gutachten zum 61. Deutschen Juristentag, Karlsruhe 1996. München: Beck, καθώς και Kerner & Rixen, ό.π.
7. Αυτό τονίζεται στη δημοσιευθείσα Έκθεση Εργασίας της Γενικής Γραμματείας του ΟΗΕ της 16.3.2005 με τίτλο *Corruption: Threats and trends in the 21st century* (A/CONF. 203/6), 1 επ., στην οποία λήφθηκε υπόψη η απόφαση της Ολομέλειας του Οργανισμού για τη Σύμβαση εναντίον της διαφθοράς της 31.10.2003, καθώς και τα πολυάριθμα προγράμματα, των τελευταίων δέκα χρόνων, πολλών κυβερνήσεων και διεθνών οργανισμών για την καταπολέμηση της διαφθοράς.
8. Βλ., κυρίως, τη Σύμβαση για την ποινική προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της 26.6.1995, καθώς και τα δύο Πρωτόκολλα της 27.9.1996 και 19.6.1997 για την καταπολέμηση της διαφθοράς, της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και την ευθύνη νομικών προσώπων. Επ' αυτού, επίσης, Tiffanen, S. (1997), 'The European approach to the fight against corruption', *Agon* 14/4: 14-15, καθώς και *FAZ* Nr. 200, 29.8.2000 ('Schleppende Korruptionsbekämpfung. Erster Jahresbericht des OLAF-Überwachungsausschusses'), *FAZ* Nr. 177, 2.8.2005 ('Wir brauchen OLAF-EU-Vizepräsident Siim Kallas über die Betrugsbekämpfung').
9. Επίσης, *FAZ* Nr. 50, 1.3.2005 ('Der Gründer der Organisation Transparency International, Peter Eigen, über die Vorbeugung gegen Korruption in Politik und Wirtschaft').
10. Αναλυτικά στο Bannenberg, B. (2002), *Korruption in Deutschland und ihre strafrechtliche Kontrolle. Eine kriminologisch-strafrechtliche Analyse* (BKA, Polizei und Forschung, Band 18). Neuwied u. Kriftel: Luchterhand, 40 επ., 47 επ.: ακόμη, Karstedt, S. (2004), 'Macht, Ungleichheit und Korruption: Strukturelle und kulturelle Determinanten im internationalen Vergleich', σε Oberwittler, D. & Karstedt, S., επιμ., *Soziologie der Kriminalität*. KZfSS

Sonderheft 43/2003, Wiesbaden: VS, 384-412 και *Badische Zeitung*, 19.7.2005, 10 ('Die unterschätzte Grauzone. Korruption ist in Deutschland ein branchenüberschreitendes Phänomen').

11. Σ.τ.Ε.: Ο CPI δημιουργήθηκε για λογαριασμό της Διεθνούς Διαφάνειας από το γερμανικό τμήμα της στο Βερολίνο, σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο του Γκέτινγκεν και επικεφαλής τον οικονομολόγο καθηγητή Dr. Johann Graf Lambsdorff.

12. Αναλυτικά βλ. σημ. 10 και στο κείμενο παρ. 5-6, καθώς και Bannenberg, ό.π., σελ. 40 επ., με στοιχεία μέχρι και το έτος 2000.

13. Höffling, Chr. (2002), *Korruption und soziale Beziehung*, Opladen: Leske+Budrich, 13.

14. Με την ίδια οπτική, επίσης, *I.PSB*, ό.π., σελ. 161-162.

15. Έτσι, Hassemer, W. (1995), 'Perspektiven einer neuen Kriminalpolitik'. *Strafverteidiger* 15: 183-490 (488-489).

16. Σ.τ.Ε.: Όρος αγγλοσαξονικής προέλευσης (king's/queen's evidence), ο οποίος εμφανίστηκε τον Μεσαίωνα. Στο σύγχρονο δίκαιο αφορά το μέλος εγκληματικής ομάδας που βοηθά είτε στην εξάρθρωσή της ή /και την αποτροπή-πρόληψη της διάπραξης νέων εγκλημάτων από αυτή, οπότε για τον 'αρωγό' ισχύουν μέτρα επιείκειας (π.χ., απαλλάσσεται της ποινής, αναστέλλεται η εκτέλεσή της, ο εισαγγελέας απέχει από την άσκηση ποινικής δίωξης). Πρβλ. άρ. 187 παρ. 3 ελλΠΚ πριν από τον ν.2928/2001 και την αντικατάστασή του από το άρ. 187Α ελλΠΚ. Στη χώρα μας προβλέπεται από παλιά στη νομοθεσία για τα ναρκωτικά (άρ. 8 ΝΔ 743/1970, πρβλ. άρ. 24 ν.1729/1987 με τις αλλαγές του ν.2161/1993). Στη Γερμανία καταργήθηκε το 1999 μετά από δέκα χρόνια ισχύος (άρ. 129α γερμΠΚ), επειδή η ύπαρξη του άρθρου δεν είχε αποδώσει, και έτσι δεν εισήχθη ούτε με τις αντιτρομοκρατικές ρυθμίσεις των τελευταίων ετών. Τελειωτάα, όμως, συζητείται η γενική εισαγωγή του στο ποινικό δίκαιο.

17. Σ.τ.Ε.: Διευρυμένη εκδοχή του δικού μας άρ. 396 ΠΚ: *Παρακώλυση συναγωνισμού*.

18. Πρβλ. *Gesetz zur Bekämpfung der Korruption* της 13.8.1997· επίσης, Lackner, K. & Kühn, K. (2004), *StGB Kommentar*, 25η έκδ. München: Beck, Vorbem. zu §§298 επ. με περαιτέρω παραπομπές, και Schwind, H.-D. (2005), *Kriminologie*, 15η έκδ. Heidelberg: Kriminalistik Verl., 686.

19. Κυρίως, Dölling, ό.π., Überhofen, N. (συντονιστής της έρευνας) (1996), 'Rechtsvergleichender Querschnitt', σε *Strafrechtliche Korruptionsbekämpfung, insbesondere Bestechungsdelikte. Ein rechtsvergleichendes Gutachten des Max-Planck-Instituts für ausländisches und internationales Strafrecht im Auftrag des Bayerischen Staatsministeriums der Justiz*. Freiburg: Ed. Iuscrim. Επίσης, Bannenberg, ό.π., Berg, C. (2004), *Wirtschaftskorruption. Phänomen und zivilrechtliche Rechtsfolgen*. Frankfurt/M., κ.ά.: Lang.

20. Ομοίως, *I.PSB*, ό.π., σελ. 169, 175, και von Danwitz, K.-St. (2004), *Examensrepetitorium Kriminologie*. Heidelberg: Müller, 136.

21. Πρβλ. *FAZ* Nr.161, 14.7.2005 ('Korruptionsfälle erschüttern die ARD'), *FAZ* Nr.164, 18.7.2005 ('Korruptionsaffäre bei Infineon'), *FAZ* Nr.183, 9.8.2005 ('Ich bezweifle, dass die VW-Affäre vollständig aufgedeckt wird'), *FAZ* Nr.184, 10.8.2005 ('Tarnfirmen, Schmiergelder, Spesenbetrug. VW erhebt schwere Vorwürfe').

22. Σ.τ.Ε.: Δωροδοκία στελέχους της ARD, του πρώτου καναλιού της κρατικής τηλεόρασης, με 15 χιλ. ευρώ από το Λότο για συγκαλυμμένη (έμμεση) διαφήμιση, πρβλ. άρ. 28 ΠΔ 100/2000 και άρ. 2(1)γ Απόφαση 609 ΕΡΣ 11/18/7/1991) κατά την προβολή επεισοδίου δημοφιλούς αστυνομικής σειράς (*Tatort*). Αυτό είχε ως επακόλουθο τον εντοπισμό περίπου 100 αντίστοιχων παραβιάσεων και σε άλλες δημοφιλείς σειρές, τόσο στο ίδιο όσο και στο δεύτερο

κανάλι (ZDF) της κρατικής τηλεόρασης, στην οποία η νομοθεσία και τα δημοσιογραφικά ήθη είναι αντιστραφέντα από την άποψη της αντικειμενικότητας, του μέτρου, της ανεξαρτησίας των δημοσιογράφων και της παρουσίας στο κοινό της υφισταμένης πραγματικότητας.

VW: Αφορά την υπόθεση δωροδοκίας που έγινε γνωστή δύο μήνες πριν από τις γερμανικές εκλογές (Σεπτέμβριος 2005), στην εταιρεία-σύμβολο συνδιαχείρισης [co-determination] στελεχών και εργαζομένων, τη Volkswagen. Ο διευθυντής προσωπικού Peter Hartz κατηγορείται ότι κάλυπτε και δωροδοκούσε υπέρ της εταιρείας διευθυντικά στελέχη (πέντε προς το παρόν) με ταξίδια αναμνηστικής σε ακριβά ξενοδοχεία της Ευρώπης και της Βραζιλίας, δώρα για τις συζύγους τους, υπηρεσίες κολ-γκερλ για τους ίδιους και μικροποσά (1.000-2.000 ευρώ), καθώς και δημιουργία ψεύτικων εταιρειών για τη σύνταξη παραγγελιών με την εταιρεία, προκειμένου αυτοί να υποστηρίξουν τα μέτρα της εργοδοσίας και να εξασφαλίσουν τη συνείδηση των εργαζομένων. Υπάρχουν εξάλλου καταγγελίες για 'προμήθειες' σε στελέχη της εταιρείας, όλα μέλη συμβουλίων του προσωπικού, ώστε να δημιουργήσουν δίκτυο ψεύτικων εταιρειών οι οποίες θα αναλάμβαναν την κατασκευή εργοστασίων στην Ινδία, την Αγκόλα, την Τσεχία, την Ελβετία και το Λουξεμβούργο.

Infineon: Αφορά την κατηγορία δωροδοκίας 259 χιλ. ευρώ για το διάστημα 2002-04 του Andreas von Zitzewitz –διευθυντικού στελέχους της Infineon, της μεγαλύτερης γερμανικής εταιρείας παραγωγής μικροτσιπ– από εταιρεία συμβούλων η οποία συνεργαζόταν με την Infineon για να της εξασφαλίζει χορηγίες στη διοργάνωση αγώνων μοτοσυκλέτας. Τέτοιον αγώνα διοργανώνονται πολλά χρόνια από την Infineon Technologies.

23. Δημοσιεύματα της *Badische Zeitung* Nr. 164, 19.7.2005 ('Zollbeamte dürfen keine Tasse Kaffee annehmen').

24. Παρομοίως, Karstedt, ό.π., σελ. 398 επ., 407-408. Σ.τ.Ε.: Χαμηλός βαθμός γενικευμένης εμπιστοσύνης των πολιτών και μεγάλη ανασφάλεια είναι δύο στοιχεία της κουλτούρας της ανισότητας σε ιεραρχικές κοινωνίες, στην οποία αναφέρεται ο Kaiser παραπέμποντας στη συγγραφέα.

25. Pfeiffer, Chr. & Scheerer, S. (1979), *Kriminalsoziologie. Eine Einführung in Theorien und Themen*. Stuttgart κ.α.: Kohlhammer, 87.

26. Σ.τ.Ε.: Ο Willy Claes, υπουργός Εξωτερικών του Βελγίου, όντας κατ' εξοχήν αρμόδιος για αποφάσεις σχετικές με τις προμήθειες των ενόπλων δυνάμεων της χώρας του, συνανεί το 1988 στην αγορά 46 ελικοπτήρων από τον ιταλικό όμιλο Augusta, παρά τις αντιρρήσεις του στρατού. Ως αντάλλαγμα, δέχεται για λογαριασμό του φλαμανδικού σοσιαλιστικού κόμματος 'δωρεά', ύψους 420 εκατομμυρίων δραχμών. Η υπόθεση αποκαλύπτεται το 1995, οπότε υποχρεώνεται σε παραίτηση. Μετά τις πρώτες ανακρίσεις, το 1995, ο πρώην αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας, στρατηγός Lefebvre, αυτοκτονεί. Το 1998 ο Claes μαζί με τον Guy Spitaels, πρώην αναπληρωτή πρωθυπουργό της Βαλλωνίας και πρώην πρόεδρο του σοσιαλιστικού κόμματος της περιοχής, τον Guy Coeme, πρώην υπουργό Άμυνας κ.ά. κάθονται στο εδώλιο του κατηγορουμένου. Οι κατηγορίες αφορούν δωροληψίες από την ιταλική Augusta και τη γαλλική Dassault ύψους 510 εκατ. δραχμών για τον εκσυγχρονισμό των F-16 της βελγικής αεροπορίας καθώς και την αγορά των 46 ελικοπτήρων. Ο Claes καταδικάζεται σε 3 χρόνια φυλάκιση.

27. Σ.τ.Ε.: Οι κατηγορίες για κακοδιαχείριση, απάτες και ευνοϊκή μεταχείριση εναντίον της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που απασχόλησαν την Ένωση και την κοινή γνώμη το πρώτο τετράμηνο του 1999.

28. Bl. Kaiser, G. (2002), 'Systeminduzierte Wirtschaftskriminalität in der Europäischen

Gemeinschaft', σε Κουράκη, Ν., επιμ., *Οι ποινικές επιστήμες στον 21ο αιώνα (Strafrechtswissenschaften im 21. Jahrhundert)*. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Διονύσιο Σπι-νέλλη, 2 τόμ. Π.Ν. Αθήνα: Σάκκουλας 1. 511.

29. Σ.τ.Ε.: Ο συγγραφέας εννοεί τον Alain Van Der Biest, πρώην υπουργό στη Βαλлонία, τη γαλλόφωνη περιοχή του Βελγίου, ο οποίος θεωρήθηκε εγκέφαλος της δολοφονίας του André Cools, επικεφαλής του σοσιαλιστικού κόμματος στη Λιέγη του οποίου ήταν προστα-τευόμενος, με διασυνδέσεις στον υπόκοσμο της Λιέγης, απ' ό,τι λεγόταν. Ο Cools εκτελέστηκε από δύο επαγγελματίες στο σπίτι της φίλης του στις 18 Ιουλίου 1991. Οι υποψίες στράφηκαν αρχικά στον Van Der Biest ο οποίος φυλακίστηκε, όμως η εισαγγελία δεν μπόρεσε να απο-δείξει τις κατηγορίες και αφέθηκε ελεύθερος. Στις έρευνες ανακαλύφθηκε ο φάκελος της υπόθεσης Augusta (βλ. παραπάνω.). Η δολοφονία παραμένει ανεξιχνίαστη, παρόλα αυτά θεωρείται ότι έχει σχέση με την υπόθεση δωροδοκίας.

Αντιθέτως, ο Andreotti καταδικάστηκε τον Νοέμβριο 2002 για την εντολή δολοφονίας του δημοσιογράφου Mino Pecorelli, το 1979. Ο Pecorelli είχε στη διάθεσή του πολλά στοιχεία, μέρος των οποίων είχε αρχίσει να δημοσιεύει (*Osservatore Politico*) για τις σχέσεις του Andreotti με τη Μαφία. Ο Andreotti καταδικάστηκε σε είκοσι τέσσερα χρόνια κάθειρξη, αλλά όντας 83 ετών δεν παρέμεινε καθόλου στη φυλακή και επιπλέον άσκησε αμέσως έφεση. Τον Οκτώβριο του 2003, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο τον απάλλαξε από τις κατηγορίες.

30. Αναμφίβολα, δωροδοκία και δωροληψία υπήρχαν ανέκαθεν, οπότε σε αυτές τις περι-πτώσεις δεν μπορούμε να μιλήσουμε για δεκασμό. Η ιστορία της διαφθοράς αρχίζει με την παραβίαση θεθέντων και ισχυόντων κανόνων. Η κατασκευή της έννοιας του δεκασμού συμπί-πτει με τη δημιουργία της αρχαίας Πόλης. Γι' αυτό εξάλλου, στην αρχαία Αθήνα διαχωρίζο-νταν τα δημόσια από τα ιδιωτικά στοιχεία της πράξης για την απαξία της διαφθοράς, η οποία, χωρίς άλλο, αναφερόταν στην κατάχρηση δημόσιου αξιώματος προς εξυπηρέτηση ιδιοτελών σκοπών. Η αποκοπή από την 'παράδοση προσφοράς δώρου' προέκυψε σταδιακά με νέους κανόνες, πολλές τομές και συγκλίσεις υφιστάμενων κανόνων και πρακτικών, έτσι ώστε τα όρια ανάμεσα στη δωρεά και την αποδοχή της να είναι ευέλικτα. Η πρώτη γνωστή δίκη για δεκασμό στην αρχαιότητα είναι εναντίον του στρατηγού Κίμωνα το 463 π.Χ. Για τη διαφθορά στην ελληνική αρχαιότητα βλ. Kulesza, R. (1995), *Die Bestechung im politischen Leben Athens im 5. und 4. Jahrhundert v. Chr.*, Konstanz: Univ.-Verlag, 9, 13 επ.

31. Σύμφωνα με δημοσιεύματα της FAZ Nr. 188, 15.8.1994 και της NZZ Nr. 113, 17.5.1995.

32. Σ.τ.Ε.: Είναι η υπόθεση για τους μυστικούς λογαριασμούς τους οποίους διατηρούσε το Χριστιανοδημοκρατικό κόμμα στην Ελβετία, το Λουξεμβούργο και το Λίχτενσταϊν, παραβιά-ζοντας τη γερμανική νομοθεσία για τη χρηματοδότηση των κομμάτων (περιορισμοί ως προς την προέλευση των χρημάτων και των δωρεών, δήλωση όλων των περιουσιακών στοιχείων του κόμματος). Ο καγκελάριος Kohl δέχτηκε ότι έλαβε 1,5-2 εκατομμύρια μάρκα για το κόμμα του την περίοδο 1993-1998. Ένα μέρος από τα χρήματα των λογαριασμών του CDU τα τελευταία χρόνια φάνηκε ότι προήλθαν από την πώληση των διυλιστηρίων Λόινα της Ανατο-λικής Γερμανίας (Σαξονία-Ανχαλτ), στον γαλλικό όμιλο Elf-Aquitaine. Θεωρείται ότι η συμ-φωνία ύψους 4,5 δις μάρκων (1992), έκλεισε ύστερα από συνεννόηση του Kohl με τον γάλλο Πρόεδρο Mitterand. Ο γαλλικός όμιλος δωροδόχησε ανώτερους γερμανούς αξιωματούχους και τον προεκλογικό αγώνα του Kohl το 1994, με το ποσό των 30 εκατομμυρίων μάρκων για να επιτύχει η Elf ευνοϊκότερους όρους.

33. Σ.τ.Ε.: Αφορά τις προεκτάσεις της ίδιας υπόθεσης στο κρατίδιο της Έσσης, από το οποίο προέρχεται ο Manfred Kanther, πρώην υπουργός εσωτερικών (1993-1998) στην κυβέρ-

νηση Kohl, και ο Holger Pfahls, επικεφαλής της αντιτρομοκρατικής υπηρεσίας της Γερμανίας και γενικός γραμματέας του Υπουργείου Άμυνας.

34. Σ.τ.Ε.: Ο συγγραφέας δεν προσδιορίζει ειδικότερα, αλλά είναι πολύ πιθανόν να αναφέρεται στον ρόλο της Elf στον δεύτερο κύκλο σκανδάλων για τη χρηματική υποστήριξη των κυβερνήσεων της γαλλόφωνης Αφρικής και την παράνομη μεταφορά πυρηνικής τεχνολογίας, σε αντάλλαγμα για την εκμετάλλευση των πετρελαϊκών πηγών της περιοχής. Το 2003, μετά από οκτώ χρόνια ερευνών, καταδικάστηκαν τελικά στελέχη της εταιρείας και μέλη του δικτύου της Elf. Το δίκτυο της Elf ενεργοποιήθηκε και για τη δωροδοκία κυβερνητικών στελεχών της Ταϊβάν και της Κίνας για την αγορά από την Ταϊβάν των έξι φρεγατών από την εταιρεία Thomson, όταν ήταν υπουργός εξωτερικών της Γαλλίας ο Roland Dumas, ο οποίος καταδικάστηκε το 2001 σε εξάμηνη φυλάκιση και αθωώθηκε το 2003 από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο.

35. Αναλυτικά βλ. σημ. 22.

36. Σύμφωνα με τον Richter, H.-E. (1989), *Die hohe Kunst der Korruption*. Hamburg: Hoffmann u. Campe, 10' για το νέο εχθρικό είδωλο βλ., επίσης, Hettinger, ό.π., σελ. 2263-2264.

37. Bellers, J., επιμ., (1989), *Politische Korruption. Vergleichende Untersuchungen*, Münster: Lit Verl., 82' ακόμη, Schmitt: 'Der gekaufte Samurai. Ist die geschlossene japanische Gesellschaft anfälliger für Korruption als der Westen' *FAZ* Nr. 60, 18.3.1992. Εκτός των άλλων, Jetter, K. 'Nach der Wahl in Frankreich viele Anklagen und Urteile'. *FAZ* Nr. 125, 31.5.1995.

38. Επίσης, Arzt, G. (1998), 'Filz statt Kriminalität', στο Albrecht, H.-J. κ.ά., επιμ., *Internationale Perspektiven in Kriminologie und Strafrecht*, τιμητικός τόμος για τον G. Kaiser, Berlin: Duncker & Humblot, 495-507.

39. Περαιτέρω διαφοροποιήσεις στη Bannenberg, ό.π., σελ. 93, ενώ για λιγότερο σοβαρές περιπτώσεις διαφθοράς, περιστασιακά φαινόμενα και τέτοια συμβάντα σε επιχειρήσεις, δημόσιους φορείς αλλά και δίκτυα διαφθοράς, στον von Danwitz, ό.π., σελ. 136.

40. (1847), 14η έκδ., Giessen: Heyer, 752, 757 επ.

41. (1812), 190. Σε *Themis oder Beiträge zur Gesetzgebung*. Landshut: Krüll.

42. *FAZ* Nr.184, 10.8.2005 ('UN-Mitarbeiter gesteht Korruption. Erste Anklage in New York gegen Russen. Skandal um «Öl für Lebensmittel»-Programm'), *FAZ* Nr.185, 11.8.2005 ('Tausende Firmen in UN-Skandal beschuldigt').

43. Kerner & Rixen, ό.π., σελ. 373 με περαιτέρω στοιχεία και παραπομπές.

44. Überhofen, ό.π., σελ. 673. Βλ. ακόμη τη σημ. 7, όπου γίνεται αναφορά στη *Συνθήκη του ΟΗΕ για την καταπολέμηση της διαφθοράς* καθώς και την εκεί αναφερόμενη νεότερη *Έκθεση της Γραμματείας του ΟΗΕ*.

45. Überhofen, ό.π., σελ. 676.

46. Σ.τ.Ε.: Έγιναν μόνο οριακές, διατηρώντας εύσημα την προηγούμενη κατάσταση. Ουσιαστικές αλλαγές πραγματοποιήθηκαν αργότερα, από τη νέα κυβέρνηση, σε τρεις περιόδους 1999, 2000 και 2002.

47. Βλ. επίσης *PKS* (Αστυνομική στατιστική των αδικημάτων) (1994), Tab.1, Bl.14 και Tab.61, Bl.18. Για επιμέρους σχόλια και μεγαλύτερη ανάλυση, βλ. Kube, E. & Vahlenkamp, W. (1994), 'Korruption 'Hinnenehmen oder handeln' *Verwaltungsarchiv* 85: 432-449' ακόμη, Claussen, H.-R. (1995), *Korruption im öffentlichen Dienst. Ein Überblick*. Köln κ.α.: Heymann. Συνολικά επί του θέματος, Vahlenkamp & Knauf, ό.π., σελ. 61 επ. και 115 επ., ενώ για επιπλέον σχόλια και παραπομπές στον Scholz, R. (1995), *Korruption in Deutschland. Die schmutzigen Finger der öffentlichen Hand*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 204 επ. Σύμφωνα

με την PKS (1995), 224-225, Tab.1, Bl.9., το 1995 καταγράφηκαν περίπου 3.000 περιπτώσεις με περισσότερους από 2.000 υπόπτους, ενώ το ίδιο έτος –το πρώτο κατά το οποίο καταγράφεται ξεχωριστά το αδίκημα της δωροδοκίας (άρ. 12 UWG)– 161 περιπτώσεις με 180 υπόπτους. Σύμφωνα με την PKS (2003), 213 επ., το 2003 καταγράφηκαν περίπου 3.000 αδικήματα με περισσότερους από 2.000 υπόπτους.

48. Επ' αυτού επίσης Steinke, W. (1992), 'Wer gut schmiert der gut fährt. Korruption im öffentlichen Dienst'. *Kriminalistik* 46, 359-360 (360). Σύμφωνα με τον Zachert, H.-L. (1995), 'Organisierte Kriminalität', σε Kühne, H.-H., επιμ., *Τμητικός τόμος για τον Koichi Miyazawa*. Baden-Baden: Nomos, 283-304 (293), μεταξύ των ετών 1988-1993, μόνο στο κρατίδιο της Έσσης οι κατηγορούμενοι για διαφθορά έφθασαν τους 1.400. Σύμφωνα με έκθεση της Ομοσπονδιακής Εγκληματολογικής Υπηρεσίας που δημοσιεύθηκε τον Ιούνιο του 1995, σε περίπου 2.000 περιπτώσεις διαφθοράς σε ομοσπονδιακό επίπεδο το 1994, ήταν αναμειγνύμενοι δημόσιοι υπάλληλοι. Σε 194 περιπτώσεις αποδείχθηκε ο προσπορισμός οφέλους για παροχή υπηρεσιών, σε 291 περιπτώσεις δεν αποδείχθηκε κάτι τέτοιο παρά μόνο η προσφορά (δωροδοκία) και όχι η αποδοχή (δωροληψία), επ' αυτού βλ. *Badische Zeitung* Nr. 133, 12.6.1995. Για μια συνολική εικόνα βλ. *1.PSB*, ό.π., σελ. 165.

49. Πρβλ. Wewer, G. (1992), 'Prolegomena zur Untersuchung der Korruption in der Verwaltung', στο Benz, A. & Seibel, W., επιμ., *Zwischen Kooperation und Korruption. Abweichendes Verhalten in der Verwaltung*. Baden-Baden: Nomos, 295-324 (319): βλ., επίσης, τα δημοσιεύματα της *Badischer Zeitung* Nr. 161, 15.7.1995 και της *Süddeutscher Zeitung* Nr. 186, 14.8.1995.

50. Dölling, ό.π., σελ. 16.

51. Πρβλ. *FAZ* Nr. 193, 20.8.1996 και Nr. 196, 23.8.1996. Σ.τ.Ε.: Τον Αύγουστο 1996, ο Marc Dutroux και η σύζυγός του Michelle Martin συλλαμβάνονται με την κατηγορία της απαγωγής και σεξουαλικής κακοποίησης κατ' εξακολούθηση έξι κοριτσιών από τα οποία τέσσερα πέθαναν, καθώς επίσης για τη δολοφονία ενός εκ των συνεργών τους, τον Bernard Weinstein. Είναι η δεύτερη φορά που οι Dutroux και Martin αντιμετωπίζουν την κατηγορία της απαγωγής και σεξουαλικής κακοποίησης: τον Φεβρουάριο 1986 είχαν καταδικασθεί για την κακοποίηση πέντε μικρών κοριτσιών. Ο Dutroux καταδικάστηκε τότε σε δεκατρία χρόνια φυλάκισης και η Martin σε πέντε. Μετά από τρία χρόνια αποφυλάκιστηκαν και οι δύο λόγω καλής διαγωγής. Οι έρευνες και η δικαστική διαδικασία μετά τη δεύτερη σύλληψη το 1996 καθυστερούν αδικαιολόγητα. Η αστυνομία κατηγορείται για σοβαρές παραλείψεις, αμέλεια και ολιγοψία. Το 1998 ο Dutroux μεταφερόμενος στο δικαστήριο δραπετεύει για να συλληφθεί λίγες ώρες αργότερα. Η απόδραση είχε αποτέλεσμα την παραίτηση των υπουργών Δικαιοσύνης και Εσωτερικών και του αρχηγού της αστυνομίας. Από την έρευνα που διεξήγαγε μεταξύ των ετών 1997-98 επιτροπή του κοινοβουλίου για να ελέγξει τους ισχυρισμούς του κατηγορουμένου ότι έχει συνεργάτες στα ανώτερα κλιμάκια της αστυνομίας, της δικαιοσύνης και της πολιτικής, δεν διαπιστώθηκε κάτι τέτοιο. Ωστόσο, το πόρισμα καταλήγει ότι ο Dutroux εκμεταλλεύθηκε την ανικανότητα, προχειρότητα και διαφθορά στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης. Πολλοί μάρτυρες κατηγορίας (27) πεθαίνουν εν τω μεταξύ με περίεργο τρόπο. Ο εισαγγελέας της υπόθεσης, Hubert Massa, αυτοκτονεί μυστηριωδώς. Η δίκη άρχισε τελικά τον Μάρτιο του 2004, έξι χρόνια μετά τη σύλληψη των κατηγορουμένων. Τον Ιούνιο του ίδιου έτους ο Dutroux καταδικάζεται σε ισόβια, η Martin σε τριάντα χρόνια κάθειρξη και ένας συνεργός τους, ο Michel Lelièvre, σε είκοσι πέντε χρόνια.

52. Βλ. άνω σημ. 7 με περαιτέρω στοιχεία.

53. Σ.τ.Ε.: Ο συγγραφέας εννοεί το σκάνδαλο με τα 'στημένα ματς' που ξέσπασε στη Γερμανία στις αρχές του 2005 και το κύκλωμα 'διαχείρισης τελικών αποτελεσμάτων', το οποίο περιλαμβάνει το αυστριακό, γερμανικό και ελληνικό πρωτάθλημα. Πιθανολογείται ότι αφορά και άλλα ευρωπαϊκά πρωταθλήματα –ιταλικό, ισπανικό. Κεντρικός πρωταγωνιστής της υπόθεσης είναι ο γερμανός διαιτητής Robert Hoyzer και τρία αδέρφια, Κροάτες, όλοι προφυλακισμένοι. Ως έδρα της επιχείρησης αναφέρεται η Θεσσαλονίκη και εμπλέκονται, με βάση τις υπάρχουσες πληροφορίες, Έλληνες, Σκοπιανοί και Τούρκοι.

54. Σ.τ.Ε.: Το 1996, και αφορά την υπερτιμολόγηση βαλβίδων και βηματοδοτών από καρδιοχειρουργούς και υπαλλήλους 418 κλινικών της Γερμανίας σε βάρος των ασφαλιστικών ταμείων. Ασχήθηκε δίωξη σε 1.860 άτομα, ξεκίνησαν 1.500 διαδικασίες από τις οποίες έπαισαν όλες εκτός από 80.

55. Προβλ. Eppner, D. (2005), *Korruptionsbekämpfung im Steuerrecht. Zugleich ein Beitrag zu Lenkungsnormen im Steuerrecht*. Frankfurt/M. κ.α.: Lang, ό.π., σελ. 5 επ., 14 επ., 31-32, 243 επ., με ελλιπές αποδεικτικό υλικό όπως είναι αναμενόμενο, επειδή λόγω του υψηλού σκοτεινού αριθμού οι αξιόπιστες έρευνες είναι λίγες.

56. Βλ. Kerner & Rixen, ό.π., σελ. 376 και σημ. 19. Σ.τ.Ε.: Συνεργάτες της αυτοκινητοβιομηχανίας Opel δωροδόχησαν 40 εταιρείες για να εξασφαλίσουν συμβάσεις τους με τη βιομηχανία. Γι' αυτές τις υπηρεσίες τους η Opel τους πλήρωσε κυρίως σε μετρητά, αλλά και σε είδος, ταξίδια και κατασκευαστικές εργασίες στις κατοικίες τους.

Για τη VW, βλ. σημ. 22. Το ειδικό βάρος της υπόθεσης που υπαινίσσεται ο συγγραφέας αφορά την εμπλοκή του διευθυντή προσωπικού της αυτοκινητοβιομηχανίας (εν τω μεταξύ παραιτηθέντος) και συνδικαλιστικού ηγέτη Peter Hartz, ο οποίος στην τελευταία εργατική κρίση στην εταιρεία, τον Νοέμβριο του 2004, μαζί με τους στενούς συνεργάτες του, Schuster, Gebauer και Volkert, πρωταγωνίστησαν στην τελική συμφωνία με τη διοίκηση. Η συμφωνία προέβλεπε 28μηνο 'πάγωμα' των μισθών, παρά τις αντιδράσεις των 103 χιλιάδων εργαζομένων στην εταιρεία, με αντάλλαγμα γενική αναστολή των απολύσεων ως το 2012. Η συμφωνία υποστηρίχθηκε από τον τότε καγκελάριο Schroeder. Παράλληλα, έγινε γνωστός ως πρόεδρος της επιτροπής για τη μεταρρυθμίσεις στη (γερμανική) αγορά εργασίας με την περίφημη πλέον διάταξη Hartz IV, η οποία προβλέπει τη σταδιακή περικοπή των επιδομάτων ανεργίας για τους μακρόχρονα ανέργους, προκαλώντας πριν από λίγους μήνες τεράστιες αντιδράσεις στο εσωτερικό του τότε κυβερνώντος κόμματος και η οποία θεωρείται μία από τις σοβαρότερες αιτίες για την απώλεια σημαντικού μέρους των ψηφοφόρων του SPD στις τελευταίες εκλογές, τον Σεπτέμβριο 2005. Η φήμη του Hartz εξαπλώθηκε μετά τη συμφωνία του με τη VW το 1993 για την εισαγωγή των 4 ημερών εργασίας, με την οποία θεωρείται ότι διέσωσε περίπου 30 χιλ. θέσεις εργασίας.

57. Σχετικά με τις προσπάθειες για μια σφαιρική πολιτική αντιμετώπιση της Ε.Ε. για την καταπολέμηση της δωροδοκίας βλ. *COM(2003) 317* τελικό, 28.5.2003 και ειδικότερα, την Κύρωση των πράξεων της Ε.Ε. από όλα τα κράτη μέλη για την καταπολέμηση της δωροδοκίας καθώς και την Κύρωση των διεθνών πράξεων γι' αυτό τον σκοπό. Εφ' όλης της ύλης, Lackner & Köhl, ό.π., Vorbemerkung zu §298, Rn.3.

58. Προβλ. Lackner & Köhl, ό.π., Vorbem. §298 Rn.3 και §299 Rn. 1.

59. Wewer, ό.π., σελ. 317-318.

60. Σ.τ.Ε.: Σε αντίθεση με την 'αρχή των τεσσάρων ματιών' (Vier-Augen-Prinzip), όταν την εργασία εκτελούν μόνο δύο άτομα.

61. Επ' αυτού *FAZ* Nr.64, 17.3.2005 ('Milliarden Schäden durch Korruption. Transparency fordert Register für Bauunternehmen').

62. Κάπως έτσι οι Kerner & Rixen, ό.π., σελ. 395 και Hettinger, ό.π., σελ. 2264, και οι δύο μελέτες υποστηρίζουν την άποψη του Naucke, W. (1993), 'Schwerpunktlagerungen im Strafrecht'. *Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft* 76, 135-162 (146). Βλ. την εμπειριστατωμένη αντίθετη άποψη του Dölling, ό.π., σελ. 75. Συνολικά, αλλά και ειδικά ως προς την πρόληψη βλ. *I.PSB*, ό.π., σελ. 173-174, με συγκεκριμένες προτάσεις.

63. Πρβλ. Bannenberg, ό.π., σελ. 331, 334.

64. Αυτό επιδιώκει να ελέγξει η Ε.Ε. με τη 'Σύμβαση για την καταπολέμηση της δωροδοκίας στην οποία ενέχονται υπάλληλοι των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ή υπάλληλοι των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης' (BR-Drucks.224/96 v. 21.3.1996) και να εξασφαλισθούν παρ'άλληλα οι προϋποθέσεις για ομοιόμορφη ποινική αντιμετώπιση σε αυτόν τον τομέα από κάθε κράτος-μέλος: για περαιτέρω στοιχεία με βιβλιογραφικές αναφορές, βλ. Kaiser, ό.π., σελ. 521 επ. Όμως, η Ε.Ε. δεν είναι ικανοποιημένη με τις εργασίες και την αποτελεσματικότητα της ευρωπαϊκής υπηρεσίας για την καταπολέμηση της απάτης (OLAF: Office européen de la lutte antifraude) μετά από πέντε χρόνια λειτουργίας της. Συν τοις άλλοις, υπάρχουν διαρκείς εντάσεις ανάμεσα στα θεσμικά όργανα της Ε.Ε. και την εν λόγω Υπηρεσία και εκατέρωθεν απόδοση ευθυνών, βλ. επ' αυτού Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο: ειδική έκθεση αριθ. 1/2005 σχετικά με τη διαχείριση της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Καταπολέμησης της Απάτης (OLAF) και Γνωμοδότηση αριθ. 6/2005 σχετικά με την πρόταση κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση των κανονισμών (Ε.Κ.) αριθ. 1073/1999 και (Euratom) αριθ. 1074/1999 σχετικά με τις έρευνες που πραγματοποιούνται από την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Καταπολέμησης της Απάτης (OLAF), της 9.6.2005. Με την τοποθέτηση νέων προσώπων στην Εποπτεύουσα Επιτροπή της Υπηρεσίας ελπίζει η Ε.Ε. να υπάρξει καινούργια αεγχή για την OLAF. Επί του θέματος *FAZ* Nr.159, 12.7.2005 ('Frischzellenkur für die EU-Betrugsbekämpfung. Anhörung über Zustand und Zukunft von 'OLAF' im Parlament'). Πιο αναλυτικά, *FAZ* Nr.177, 2.8.2005 ('Wir brauchen OLAF. EU-Vizepräsident Siim Kallass über die Betrugsbekämpfung').

65. Βλ. Bernasconi, P. (1994), 'Internationale Anti-Korruptionskonvention-Entwurf und Kommentar' στο *Aspekte des Wirtschaftsrechts*, 423-440 με περαιτέρω παραπομπές και στοιχεία, επίσης Littwin, F. (1996). 'Maßnahmen zur Bekämpfung der nationalen und internationalen Korruption'. *Zeitschrift für Rechtspolitik* 29, 308-313, ενώ και άλλες αναφορές βλ. στις άνω σημ. 5, 6 και 30.

66. Βλ. επ' αυτού Karstedt, ό.π., σελ. 407 επ.

67. Έτσι και ο Dölling, ό.π., σελ. 110, και *I.PSB*, ό.π., σελ. 175.